

Osnutak, djelovanje i uloga obavještajnih službi tijekom Domovinskog rata

Pažin, Damjan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:122366>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Damjan Pažin

OSNUTAK, DJELOVANJE I ULOGA OBAVJEŠTAJNIH
SLUŽBI TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

OSNUTAK, DJELOVANJE I ULOGA OBAVJEŠTAJNIH
SLUŽBI TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc.dr.sc. Ružica Jakešević

Student: Damjan Pažin

Izjavljujem da sam diplomski rad „Osnutak, razvoj i uloga obavještajnih službi tijekom Domovinskog rata“, koji sam predao na ocjenu mentorici doc.dr.sc. Ružici Jakešević, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Damjan Pažin

SADRŽAJ

I.	<i>Uvod.....</i>	<i>5</i>
II.	<i>Društveno politički procesi tijekom pada komunizma na području Europe i Jugoslavije.....</i>	<i>6</i>
III.	<i>Jugoslavenske sigurno obavještajne službe – korijeni sigurnosnih službi Republike Hrvatske.....</i>	<i>7</i>
IV.	<i>Nastanak sigurnosno-obavještajnih službi Republike Hrvatske – osnivanje UZUP-a, SZUP-a i SIS-a.....</i>	<i>9</i>
V.	<i>Razvoj sigurnosnog sustava – osnutak HIS-a i UNS-a.....</i>	<i>14</i>
VI.	<i>Problematika demokratskog nadzora i zakonske regulative sigurnosno-obavještajnog sustava tijekom Domovinskog rata.....</i>	<i>16</i>
VII.	<i>Osnove informacijskog ratovanja.....</i>	<i>19</i>
VIII.	<i>Jugoslavenske sigurnosne službe i korištenje informacijskih operacija u svrhu kontrole informacijskog prostora.....</i>	<i>22</i>
IX.	<i>Informacijski rat tijekom Domovinskog rata – obrana od srpske informacijske agresije.....</i>	<i>24</i>
X.	<i>Djelovanje sigurnosno-obavještajnih službi izvan spektra informacijskog ratovanja.....</i>	<i>28</i>
XI.	<i>Zloupotreba moći sigurnosno-obavještajnog aparata tijekom Domovinskog rata.....</i>	<i>29</i>
XII.	<i>Zaključak.....</i>	<i>31</i>

Uvod

Razdoblje raspada Jugoslavije u krvavim ratovima te proces osamostaljenja Republike Hrvatske, teme su koje su opširno opisane u znanstvenoj literaturi. U ovome diplomskom radu bavit ću se tematikom koju smatram najčešće previđenom kada se o ovim temama raspravlja. Da bi se shvatio problem osnivanja i posljedičnog (lošeg) razvoja sigurnosno-obavještajnih službi Republike Hrvatske tijekom Domovinskog rata, potrebno je vidjeti širu društveno-političku sliku, kako Jugoslavije, tako i Europe. Slabljenje kontrole državnih institucija u zemljama iza Željezne zavjese je za rezultat imalo gotovo domino-efekt raspada svih komunističkih država i kaotično političko stanje. Jugoslavija je nakon smrti Josipa Broza Tita osjetila mekšanje centralnog državnog aparata i sve su više na površinu isplivavale zabranjene teme, ponajviše nacionalizam. Centralne vlasti su nacionalizam gotovo četrdeset godina suzbijale kao društveno neprihvatljivu temu, što je za posljedicu imalo nasilnu eksploziju nacionalističkih sentimenata nakon raspada komunizma. U takvim uvjetima nastajala je samostalna Republika Hrvatska, a isto tako i njen sigurnosni aparat koji je nasljednik prijašnjeg komunističkog aparata i metoda koje je taj aparat koristio da bi se borio protiv „neprijatelja režima“. Prije nego što se usredotočim na sam nastanak sigurno-obavještajnih službi Republike Hrvatske, smatram da je bitno uočiti način funkcioniranja tih jugoslavenskih sigurnosnih službi budući da su hrvatski sigurnosni sustavi i službe koje su ga činile imale gotovo isti modus operandi kao službe u prijašnjem režimu. Turbulentan nastanak i kontroverzan razvoj posljedica su nedostatka ikakvog demokratskog nadzora i zakonske regulative.

Djelovanje sigurnosno-obavještajnih službi u Domovinskom ratu vođeno je najvećim dijelom protiv informacijske agresije srpskih sigurnosnih službi, odnosno vođenjem tzv. „specijalnog“ ili „informacijskog“ rata. U eseju ću ukratko izložiti postulate informacijskog ratovanja te načine na koje su službe u SFRJ koristile informaciju kao sredstvo borbe protiv neprijatelja. Smatram da je bitno naglasiti i kako su službe u SFRJ vodile informacijski rat za kontrolu informacijskog prostora i borbe protiv neprijatelja režima budući da su tijekom Domovinskog rata obje strane u sukobu koristile iste metode, sličan vokabular i sličnu informacijsku agresiju kao službe u prijašnjem sustavu. Retorika etiketiranja suparnika kao „ustaša“ ili „četnika“ je za cilj imala utjecaj na emocije i strah ciljane publike. Osim vođenja informacijskog rata, usredotočit ću se i na druge uloge koje je sigurnosno-obavještajna zajednica imala tijekom rata. Isto tako, dio eseja posvetit ću i negativnoj strani, odnosno

zlouporabi moći koju su sigurnosne službe pokazale tijekom Domovinskog rata, što je još jedan pokazatelj komunističkog naslijeđa i uloge „mača i štita partije“, gdje je partija u ovom slučaju bila HDZ.

Pitanje na koje će ovaj rad pokušati dati odgovor jest - koji su faktori igrali ulogu u nastanku i posljedičnom razvoju sigurnosnih službi Republike Hrvatske te koju ulogu su te službe odigrale u Domovinskom ratu? Hipoteza koju ću pokušati kroz ovaj rad dokazati jest da su na nastanak i problematičan razvoj sigurnosnih službi izravnu ulogu imale kaotične okolnosti rata na teritoriju Republike Hrvatske, kao i naslijeđe prijašnjeg režima i načina rada sigurnosnih službi tog režima. Također, uloga koju su sigurnosne službe tijekom Domovinskog rata odigrale jest velika i činila je bitan faktor u konačnoj pobjedi i oslobođenju okupiranog teritorija.

Društveno politički procesi tijekom pada komunizma na području Europe i Jugoslavije

(preuzeto iz Bilić, *Kronologija Vremena*, 2005.)

Da bih mogao objasniti proces stvaranja samostalnog sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske, smatram da je važno ukratko pojasniti društveno-političke procese koji su se odvijali ne samo u Hrvatskoj, nego i u čitavoj Europi krajem osamdesetih godina 20. stoljeća. Ti su procesi u većoj ili manjoj mjeri utjecali na kompleksan proces tranzicije sigurnosno-obavještajnog sustava iz autoritarnog, jednopartijskog sustava u demokratski, liberalni sustav višestranačja. Sigurnosno-obavještajna zajednica, u toj demokratskoj paradigmi, više nije oruđe jedne stranke ili partije čija je primarna svrha briga oko (fiktivnih) političkih neprijatelja, nego se mora transformirati kako bi pokrila široke zadaće koje zahtijeva višestranački, liberalni sustav vladavine.

Padom Berlinskog zida 9. studenog 1989. pokrenuta je domino - reakcija raspada europskih komunističkih sustava. Uslijedili su prijelazi iz autoritarne vladavine u demokratsku vladavinu kroz slobodne i demokratske izbore. U većini slučajeva taj je prijelaz bio konsenzualan i miran (Njemačka, Čehoslovačka, Mađarska, Poljska) dok je u nekim zemljama taj prijelaz bio popraćen većim ili manjim valom nasilja, pa je tako u Rumunjskoj na smrt osuđen diktator Ceausescu nakon nasilnih prosvjeda koji su rezultirali smrću više prosvjednika (Office of The Historian: *Fall of Communism in Eastern Europe*, 1989 [<https://history.state.gov/milestones/1989-1992/fall-of-communism>] pristupljeno 28.8.2017.) .

Jugoslavija je nakon smrti Josipa Broza Tita, vođe i de facto jamca ravnoteže i stabilnosti multietničkog i multinacionalnog društva, bila bačena u niz kriza. Tu su se na površini očitovale primarno krize ekonomskog karaktera, dok je ispod površine bujao nacionalizam koji je gotovo četrdeset godina bio žestoko ugnjetavan. Tako je početkom osamdesetih na Kosovu došlo do prvih nacionalističkih incidenata koji su korišteni u propagandne svrhe srpske i kosovske strane. Taj val nacionalizma je 1986. rezultirao *Memorandumom Srpske Akademije Nauka i Umetnosti*, te tri godine kasnije Miloševićevim govorom na Gazimestanu povodom 600. obljetnice Kosovske bitke, u kojem se između redaka može iščitati najava budućeg krvavog sukoba, dok su se kroz povorku mogla vidjeti četnička obilježja koja su bez straha isticana. (Memorandum Srpske Akademije Nauke i Umetnosti (1986.) [<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf>] pristupljeno 28.8.2017.)

Politička kriza je do svog vrhunca došla tijekom 14. sjednice Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), održane od 20. do 22. siječnja 1990, tijekom koje je predstavništvo Slovenije i Hrvatske napustilo sjednicu što je značilo konačan kraj SKJ. U travnju 1990. su održani višestranački izbori u Sloveniji i Hrvatskoj. U Sloveniji je pobijedila Demokratska opozicija Slovenije, koalicija umjereno desnih stranaka, dok je u Hrvatskoj pobijedio HDZ pod vodstvom dr. Franje Tuđmana. U kolovozu iste godine naoružani lokalni Srbi, potpomognuti od JNA, dižu barikade na cestama i započinju oružanu pobunu protiv vodstva savezne republike Hrvatske. U listopadu „Srpsko nacionalno vijeće“ u Republici Hrvatskoj donosi odluku o proglašenju „Srpske autonomne oblasti Krajina“ te se blokira promet oko Knina. Buđenje srpske pobune u Hrvatskoj započinje u punom obujmu u listopadu. Tada se lokalni ekstremistički Srbi naoružavaju oružjem dobivenim od JNA te se događa nasilno suprostavljanje hrvatskim vlastima na području naseljenim pretežito srpskim stanovništvom – Knin, Petrinja, Glina, Obrovac... Nakon toga pokušava se političkim dogovorima postići konsenzus oko uređenja SFRJ, gdje Slovenija i Hrvatska traže konfederalno uređenje, dok Srbija i Crna Gora traže federalno uređenje. U prosincu 1990. Sabor RH izglasava novi Ustav u kojemu se iz naziva izbacuje prefiks „Socijalistička“ te puno ime države glasi Republika Hrvatska. U svibnju 1991. građani Hrvatske izjašnjavaju se kroz referendum za samostalnost i neovisnost te u lipnju Sabor RH donosi *Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske* čime se Hrvatska deklarira i uspostavlja kao neovisna država te u listopadu prekida sve državnopravne veze sa SFRJ čime efektivno započinje Domovinski rat.

Jugoslavenske sigurno obavještajne službe – korijeni sigurnosnih službi Republike Hrvatske

Najveća i najvažnija sigurnosno-obavještajna služba bivše Jugoslavije je bila Služba državne sigurnosti (SDS). Osim SDS-a, na području Jugoslavije je djelovala Kontraobavještajna služba (KOS), Vojnoobavještajna služba (VOS) te Služba za istraživanja i dokumentaciju (SID). Ove službe su imale funkciju ostvarivanja državne sigurnosti i sigurnosti režima. Poslovi državne sigurnosti, koji su uključivali SDS, SID, KOS i VOS, su se sastojali u prikupljanju podataka i obavijesti u svrhu otklanjanja ili sprječavanja djelatnosti usmjerenih na podrivanje i rušenje Ustavom utvrđenog poretka, odnosno otklanjanju ugroza sigurnosti u zemlji, a službe su mogle poduzimati i druge mjere i radnje na temelju zakona i propisa usklađenih sa zakonom. (Žunec i Domišljanović, 2000: 41) Sigurnost režima se očitovala u zaštiti postojećeg poretka, gdje je stranka bila na prvom mjestu te su svi protivnici stranke i stranačke ideologije bili smatrani neprijateljima. Za svrhu očuvanja sigurnosti režima, primarna je bila stranačka policija, koja je vršila borbu protiv protivnika režima ili bilo kojeg sloja društva koje bi za režim predstavljalo opasnost. (Durmaz, 2013; 1) Po uzoru na komunističke sustave, posebice sigurnosni sustav Sovjetskog saveza i njihov pandan SDS-u, KGB, Jugoslavija je svoje sigurnosno-obavještajne službe ustrojila po klasnom i partijskom načelu, odnosno odrednici da je državna služba u službi radničke klase, no u stvarnosti stranke odnosno partije. Ta je služba, kao i u ostalim komunističkim zemljama, imala obilježja prvenstveno klasične političke policije. (Žunec i Domišljanović, 2000: 42) To je značilo da služba za svoju ulogu ima borbu s neprijateljima poretka koji su se kategorizirali kao unutarnji neprijatelji te kao politička emigracija. Unutarnjim neprijateljima smatrani su pripadnici starih klasnih struktura, klerikalna grupacija, nacionalistička grupacija, informbiroovska grupacija te liberalistička grupacija. (Žunec i Domišljanović, 2000.: 43) Politička emigracija označavala je članove emigracije koji su u inozemstvu radili protiv Jugoslavije, a označavali su širok dijapazon ljudi, od bivših visokopozicioniranih članova NDH kao što su bili Ante Pavelić ili Vjekoslav Luburić, pa do liberalno nastrojenih intelektualaca (Bruno Bušić kao primjer). (Global Security, [<http://www.globalsecurity.org/military/world/serbia/sdb.htm>] pristupljeno 25.8.2017.) Osim borbe protiv ove dvije kategorije neprijatelja, služba je imala i zadaće protuobavještajne zaštite, zaštite štićenih osoba, provjere kandidata za određena mjesta u javnoj sferi, no najveći dio sredstava išao je u svrhu borbe protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Službe su odgovarale određenim članovima političkog vrha stranke, a njihove ovlasti bile su zapisane u

Ustavu SFRJ, no u zakonom propisane ovlasti ne pripadaju tajne operacije, a isto tako ni likvidiranje političkih protivnika, kako u inozemstvu, tako i na području SFRJ. (Schindler, John (February 4, 2010), 35–38 i Lopušina, 1999 u Žunec i Domišljanović) Odluke o likvidacijama donošene su u najvišem saveznom rukovodstvu službe po pravilu uz pristanak političkog vrha zemlje. Karakter sigurnosno-obavještajne zajednice SFRJ imao je sva obilježja stranačke policije koja je ilegalno, čak i u odnosu na komunističke zakone, pratila, prisluškivala, otimala, zlostavljala i na kraju likvidirala svoje protivnike. Likvidacije protivnika su bile posebno specifične. Zadatak likvidacije političkih protivnika u inozemstvu je bio prebačen na republički ogranak SDS-a, ovisno o nacionalnosti osobe koja je trebala biti likvidirana. Vršila se infiltracija u užu krug dijaspore, povezan s metom. Agenti SDS-a su u tom slučaju među članovima užeg kruga širili paranoju i poticali sukobe kroz korištenje dezinformacija. Nakon ubojstva političkog protivnika, lako je bilo okriviti unutrašnje sukobe rivala u političkim krugovima dijaspore, dok je korištenje agenata povezanim s kriminalnim podzemljem pomagalo jugoslavenskoj vladi da sakrije svoje sudjelovanje. (Deliso, 2017 [<http://www.historytoday.com/chris-deliso/yugoslavia%E2%80%99s-very-secret-service>] pristupljeno 25.8.2017.)

Obilježja odgovornosti isključivo vrhu stranke, tajni propisi, kršenje ljudskih prava i kontrola svih aspekata života stanovništva zemlje provodile su sve komunističke zemlje, a samostalna Republika Hrvatska je kroz svoj sigurnosno-obavještajni sustav bila izložena i nastavku takvog djelovanja u većoj ili manjoj mjeri i nakon raspada SFRJ i SDS-a.

Svi ovi društveno-politički problemi utjecali su na stvaranje sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske koji je nastao u okolnostima društvene i političke tranzicije te rata na svome teritoriju. Vladajuće strukture imale su namjeru uspostave novog demokratskog poretka, a u isto vrijeme događala se i mobilizacija stanovništva za savladavanje unutarnjih i vanjskih sigurnosnih prijetnji. (Cvrtila: 4) To je dovelo do ograničavanja resursa za provođenje prijeko potrebnih reformi i promjenu autoritarne prakse koja se provodila u bivšoj Službi državne sigurnosti. Središnji problem transformacije sigurnosnog sustava počivao je na tome što je cjelokupni sustav bio krnj te je naknadno stvaran nesustavnim načinom, a jednim dijelom i izvan institucija koje su za to trebale biti zadužene. (Žunec i Domišljanović, 2000: 52) U vrijeme izbijanja prvih nemira i naznaka rasplamsavanja sukoba, Hrvatska je raspolagala policijskim snagama i Službom državne sigurnosti, što znači da je u obavještajnom sustavu nepostojeća bila vojna i civilna obavještajna služba, te vojna sigurnosna služba. U tim kriznim trenucima je dolazilo do stvaranja paradržavnih

sigurnosno-obavještajnih organizacija, mahom stranačke pripadnosti. Najbolji primjer za to je HDZ koji je preko svojih stranačkih pripadnika na terenu prikupljao podatke obavještajne prirode koji su slani vodstvu stranke. (Žunec i Domišljanović, 2000: 53) U nedostatku znanja i vještina ti su podatci bili prikupljeni i obrađivani na vrlo amaterski način te su radili u većini slučajeva više štete nego koristi. Takvi podatci često su korišteni u senzacionalističke svrhe radi diskreditacije i borbe protiv političkih protivnika koristeći tiskovine poput *Globusa* kao svoju primarnu platformu. Drugi problem bio je povratak političke emigracije iz inozemstva koja se uključuje u rad sigurnosno-obavještajnih službi iako nema potrebne kvalifikacije, vještine i znanja da se tim osjetljivim poslom bavi. Na taj problem nadovezuje se i kadar prijašnjih sigurnosno-obavještajnih službi koji je, naučen na metode i način rada u prijašnjem sustavu, ostao i nakon raspada SFRJ u kadru obavještajno-sigurnosnih službi. To će rezultirati ozbiljnim zlouporabama sigurnosno-obavještajnog sustava tijekom Domovinskog rata, što će se i nastaviti do 2000. godine kada dolazi do promjene vlasti i prvih reformi. Možemo zaključiti da su ključne poteškoće u stvaranju zakonskih i organizacijskih uvjeta za utemeljenje novog sigurnosno-obavještajnog sustava bile u kaotičnom predratnom i ratnom stanju te u nedostatku znanja i iskustava sa sustavom primjerenim demokratskom poretku, ali i u nedostatku političke volje da se takav sustav stvori. (Žunec i Domišljanović, 2000: 54)

Nastanak sigurnosno-obavještajnih službi Republike Hrvatske – osnivanje UZUP-a, SZUP-a i SIS-a

Potkraj osamdesetih godina, hrvatska grana SDS-a brojala je 854 djelatnika (Žunec i Domišljanović, 2000: 55) dok određeni izvori navode da je ta brojka „više od 700“ zaposlenih. (Globus 26.9.1999.) Kao što je bio slučaj s generalno svim tranzicijskim zemljama Europe, obavještajne službe u Hrvatskoj doživjele su promjenu.¹ Kadar se spustio

¹Slom komunističkih sustava značio je i rušenje sigurnosno-obavještajnih sustava u gotovo svim zemljama istočnog bloka, s iznimkom KGB-a. Tajne policije bile su među najomraženijim elementima bivšeg sustava. Ukidanje tajnih policija za sobom je dovela do stvaranja sijaseta novih problema kao što je predimenzioniranost sigurnosnog sustava. Na primjeru istočnonjemačke policije, Stasija, gdje je radilo otprilike 100 000 uposlenih, te se pokušavalo taj broj dovesti na razumnu razinu, a u isto vrijeme rasvijetliti djelovanje tajnih policija, dogodilo se i da države pretjeraju s rezanjem zaposlenih te država ostane bez sigurnosnog aparata koji bi se nosio sa sigurnosnim problemima koji nastaju u tranzicijsko doba. Poljska i Češka su u potpunosti rasformirale svoje tajne policije i provele lustraciju koja je za cilj imala odrediti jesu li kandidati za javne službe imali povezanost s bivšom tajnom policijom. Rumunjska je svoju službu transformirala, no ne i raspustila. Rusija je KGB ostavila netaknutom te je to rezultiralo pokušajem državnog udara 1991. gdje je KGB bio jedan od najvažnijih kogačica u cijeloj operaciji sigurnosnog sustava. Na primjeru istočnonjemačke policije, Stasija, gdje je radilo otprilike 100 000 uposlenih, te se pokušavalo taj broj dovesti na razumnu razinu, a u isto vrijeme rasvijetliti djelovanje tajnih

na otprilike 500 zaposlenih, a veliki dio službu je napustio iz raznih razloga.² Dolazilo je do postepene transformacije SDS-a u samostalne sigurnosne službe Republike Hrvatske. Ta transformacija nije popraćena legislativnim procesom, pošto je osnova za djelovanje tih novih sigurnosnih službi bio *Zakon o unutrašnjim poslovima* iz 1989. godine. Demokratizacijom i posljedičnim udaljavanjem institucija Hrvatske centra moći tadašnje Jugoslavije, Beograda, dolazi i do mekšanja republičkog SDS-a. Tako je politička emigracija slobodno ulazila u zemlju, dok je obustavljeno i djelovanje prema „unutarnjem neprijatelju“. Principi po kojima se služba trebala transformirati iz komunističkog u demokratski sustav bili su:

- odanost novom demokratskog Ustavu i zakonskom poretku
- stvaranje obavještajno-sigurnosne zajednice na principima sličnim obavještajno-sigurnosnim zajednicama zemljama članicama NATO saveza, Europskoj zajednici (EC) i Izraelu
- jasna podjela odgovornosti između civilne i vojne obavještajne i kontraobavještajne službe
- organizacija efektivnom institucionalnog sustava kontrole i nadzora nad obavještajno-sigurnosnim sustavom
- da službe više nisu instrumenti političkog nasilja. (Akrap: 99)

Također, postojala je želja političkog vodstva da okosnicu nove obavještajno-sigurnosne zajednice čine mladi ljudi, poželjno s iskustvom u Domovinskom ratu, koji nisu „okaljani“ radom za SDS. Naravno, to je bilo nemoguće u trenutku izbijanja krize, odnosno rata, te je većinom zadržan kadar bivših službi.

Krajem svibnja 1991. osnovan je Ured za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske (UZUP). Odlukom Predsjednika Republike, UZUP je trebao biti pomoćno i savjetodavno tijelo. Za svoje zadaće UZUP je imao pružanje savjetodavne i stručne pomoći tijelima koja obavljaju poslove zaštite ustavnog poretka u MUP-u, MO-u i MVP-u. Cilj i primarna zadaća UZUP-a bila je usklađivanje i usmjeravanje djelatnosti cijelog sustava. Službena stranica SOA-e navodi da je UZUP pratio sveukupnu problematiku zaštite ustavnog poretka, u

policija, dogodilo se i da države pretjeraju s rezanjem zaposlenih te država ostane bez sigurnosnog aparata koji bi se nosio sa sigurnosnim problemima koji nastaju u tranzicijsko doba. Poljska i Češka su u potpunosti rasformirale svoje tajne policije i provele lustraciju koja je za cilj imala odrediti jesu li kandidati za javne službe imali povezanost s bivšom tajnom policijom. Rumunjska je svoju službu transformirala, no ne i raspustila. Rusija je KGB ostavila netaknutom te je to rezultiralo pokušajem državnog udara 1991. gdje je KGB bio jedan od najvažnijih kogača u cijeloj operaciji. (detaljnije u Cooper, 1996; Bogdan, 2014; Sebestyen, 2011)

² Najvažniji od tih razloga su svakako bili nemogućnost prilagodbe na novonastalu političku klimu, bojeći se retribucije za svoje djelovanje u prijašnjem sistemu, a također je dio otišao i zbog „nepodobne“ nacionalnosti.

nadzoru provedbe republičkih zakona i drugih republičkih propisa i akata, u provedbi zadaća iz područja zaštite ustavnog poretka u mjerodavnim ministarstvima Republike Hrvatske. Obavljao je ili organizirao strateška istraživanja i analize, izrađivao sigurnosne prosudbe značajne za interese države i njezine sigurnosti.

Ured je obavljao stručni nadzor nad radom sigurnosnih službi u državi, a zadaća mu je bila uspostavljanje suradnje s protuobavještajnim, obavještajnim i drugim sigurnosnim institucijama od interesa za sigurnost Republike Hrvatske.

Služba za zaštitu ustavnog poretka u MUP-u, Sigurnosno-informativna služba MORH-a i Služba za istraživanje i dokumentaciju MVP-a bile su dužne o svome radu i rezultatima rada izvještavati UZUP koji je o svojim djelatnostima izvještavao Predsjednika Republike i najviša državna tijela. Ta su tijela, odnosno službe u njima, bila temelj sustava zaštite ustavnog poretka.

Svojom je djelatnošću Ured za zaštitu ustavnog poretka također usmjeravao, usklađivao, nadzirao i pomagao u ostvarivanju svrhovite raspodjele poslova i međusobne suradnje radi što veće učinkovitosti njihova rada.

Na temelju Odluke Predsjednika Republike Ured za zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske prestao je s radom 21. ožujka 1993., a kao pravni slijednik osniva se Ured za nacionalnu sigurnost. (SOA – Ured za zaštitu ustavnog poretka [<https://www.soa.hr/hr/povijest/uzup/>] pristupljeno 28.8.2017.) Jedini predsjednik UZUP-a do kraja djelovanja bio je raniji predsjednik Vlade Josip Manolić. Odluka o osnivanju UZUP-a nije javno objavljena, iako se posredno navodi u *Odluci o imenovanju prvog zamjenika predstojnika Ureda za zaštitu ustavnog poretka*. (Narodne Novine 34/92) Jedine informacije o radu i postojanju UZUP-a su za javnost bile dostupne jedino kroz medije, odnosno intervjuje čelnih ljudi UZUP-a. Ne treba posebno ni napominjati da je to značilo i nepostojanje zakonske regulativne i sustava nadzora službe, osim nadzor kroz predsjednika Republike Hrvatske, kojemu je UZUP bio odgovoran i koji je nadzirao rad službe. UZUP sam po sebi nije bio obavještajno- sigurnosna služba jer je za zadaću imao nadzor nad ostalim službama, te sam nije obavljao obavještajne poslove.

Zadaću obavljanja obavještajnih poslova preuzela je Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP).³ Postupnim prekidanjem odnosa sa SFRJ, Hrvatska pokušava u okviru postojećih i

³ SZUP predstavlja civilnu obavještajno-sigurnosnu službu

usvojenih zakona SFRJ stvoriti temelje redarstvene službe. Iako po zakonima nema pravo na samostalnu vojsku u odnosu na JNA, Sabor 18. travnja 1991. usvaja Zakon o izmjenama i dopunama zakona o unutarnjim poslovima, u kojemu su donesene odredbe koje su odredile budućnost izgradnje sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske. (Narodne novine 19/91) Time su utvrđene redarstvene službe u čiji su sastav ulazili SZUP, Služba javne sigurnosti (policija) te Zbor narodne garde (ZNG). Djelokrug rada i organizacija SZUP-a određeni su odredbama članaka 13. i 14. Zakona o unutrašnjim poslovima. Prema ZOUP-u, SZUP obavlja poslove zaštite Ustavom određenog poretka. U obavljanju tih poslova, služba je prikupljala podatke i obavijesti te poduzimala druge potrebne mjere i vršila radnje radi otkrivanja i sprečavanja djelatnosti usmjerenih na podrivanje ili rušenje Ustavom utvrđenog poretka i ugrožavanje sigurnosti zemlje. Članak 14. ZOUP-a navodi da akt o unutarnjem ustrojstvu i sistematizaciji radnih mjesta SZUP-a donosi ministar unutarnjih poslova uz suglasnost Vlade Republike Hrvatske. Odredbe ZOUP-a iz 1991. gotovo su posve neizmijenjene u odnosu na odredbe ranijeg ZOUP-a SRH iz 1989. koje su bile usredotočene na djelatnosti i ustroj tadašnjeg SDS-a RSUP-a Hrvatske. Ovime se neizravno zaključuje kako je SZUP ustvari sljednica SDS-a. To ne moramo zaključiti samo po zakonskim aktima, nego možemo i vidjeti kroz djelatni kadar. Gotovo cjelokupni kadar SZUP-a činili su bivši službenici SDS-a. (Ristić, 2015 [<http://www.balkaninsight.com/en/article/the-dark-history-of-serbia-s-security-services-12-15-2015>] pristupljeno 28.8.2017.; Žunec i Domišljanović, 2000: 55)

Službena stranica Sigurnosno-obavještajne agencije Republike Hrvatske navodi sljedeće:

Zakonitost rada SZUP-a nadzire Komisija za nadzor zakonitosti rada SZUP-a osobito u ostvarivanju Ustavom i zakonom utvrđenih prava i sloboda čovjeka i građanina, pravnih osoba, državnih i drugih tijela te prava i sloboda utvrđenih normama međunarodnog prava

Komisija je bila zamišljena kao tijelo koje će vršiti nadzor nad SZUP-om, no nije svoju zadaću mogla vršiti efikasno, dijelom zbog ratnih okolnosti, dijelom zbog nedostatka efikasnog načina nadzora nad sigurnosnim službama. Komisija je bila sastavljena od pojedinaca biranih kroz Sabor Republike Hrvatske te je trebala barem jednom godišnje podnijeti Saboru izvješće o radu (Akrap: 100)

Pored osnovne zadaće zaštite ustavnog poretka i protuobavještajne zaštite na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske, SZUP je bio zadužen i za sprečavanje djelovanja i namjera

nasilnog ugrožavanja i rušenja uređenja države, terorizma i organiziranog kriminala bez obzira na to jesu li osobe državljani Republike Hrvatske ili stranci.

SZUP nije mogao primjenjivati svoja sredstva i metode rada te djelovati izvan teritorija Republike Hrvatske, osim prema državljanima Republike Hrvatske.

Utemeljenje samostalne i neovisne Republike Hrvatske te Domovinski rat ključni su trenuci u kojima SZUP izrasta u suvremenu službu koja ni legislativno, a ni praktično, svoje zadaće više ne provodi praćenjem građana suprotnoga političkog mišljenja, već štiti Ustavom utvrđeni poredak cjelokupne RH od protuustavne i protuzakonite djelatnosti.

Definiranje SZUP-a kao sigurnosne službe demokratske Republike Hrvatske, s demokratskim i liberalnim postulatima je služilo kao odvajanje od prošlosti, odnosno komunističkih sigurnosnih službi. Eksplicitno se navodi prekidanje tradicije praćenja građana suprotnog mišljenja. U praksi to nije nužno bilo tako, no svakako nije bilo u obujmu prijašnjeg komunističkog režima.⁴

Područje rada SZUP-a ukratko se može opisati kao prikupljanje svih relevantnih podataka o protuustavnoj, odnosno protuzakonitoj djelatnosti koja se odvija radi rušenja Ustavom utvrđenog poretka RH.

Kao dio Ministarstva unutarnjih poslova RH, djelatnici SZUP-a imali su i dio policijskih ovlasti, što im je omogućilo i aktivno sudjelovanje u pojedinim operativnim akcijama presijecanja protuustavnih, odnosno protuzakonitih djelatnosti na teritoriju RH. (SOA – Služba za zaštitu ustavnog poretka [<https://www.soa.hr/hr/povijest/szup/>] pristupljeno 28.8.2017.)

Ako smatramo SZUP civilnom obavještajno-sigurnosnom službom, dolazimo do problema vojne sfere obavještajno-sigurnosnog rada. S tim ciljem formirana je Sigurnosna informativna služba (SIS). Ona je imala sve ovlasti, slične metode rada i nadzor kao i SZUP, no djelovanje je bilo isključivo u vojnoj sferi, te je bila pod nadležnošću Ministarstva obrane. Kontrola nad zakonitošću aktivnosti SIS-a je bila zadaća UZUP-a.

Formiranje SIS-a produkt je želje da se sprovede stvaranje oružanih snaga, što je rezultiralo donošenjem Zakona o obrani (ZOO), koji je za svoj cilj imao uređivanje nadležnosti velikog broja institucija u sektoru obrane, posebice Ministarstva obrane i Glavnog stožera Hrvatske

⁴ Detaljnije u „XI. Zloupotreba moći sigurnosno-obavještajnog aparata tijekom Domovinskog rata 29-31“

vojske, čije formiranje 21. rujna 1991. predstavlja početak sustavne organizacije postrojbi, zapovjedništava, ustanova i službi, među koje spadaju i obavještajno sigurnosne službe.

Članak 151. Zakona o obrani navodi djelatnosti i ciljeve SIS-a:

Stručne poslove sigurnosti oružanih snaga i ministarstava obrane organizira i obavlja Sigurnosna informativna služba. Pripadnici Sigurnosno informativne službe imaju ista prava, obveze i ovlaštenja kao i pripadnici SZUP-a. Sigurnosno-informativna služba u svom radu primjenjuje metode i način rada kao i SZUP. Kontrolu rada Sigurnosno informativne službe obavlja UZUP. Ministar obrane donijet će provedbene propise o radu Sigurnosno-informativne službe. (NN 49/91)

Ovako formuliran članak zakona otkriva da je SIS od početka bio zamišljen kao sigurnosna služba koja će osim klasičnih funkcija koje sigurnosne službe imaju, za Ministarstvo obrane (po potrebi) nadzirati društvene i političke tokove u cjelini. (Žunec i Domišljanović, 2000: 90) Također, davanje SIS-u jednake ovlasti kao SZUP-u, koji je civilna služba, predstavlja određeni vid uspostavljanja SIS-a kao paralelne sigurnosne službe koja se razlikuje od SZUP-a samo u činjenici da odgovara ministru obrane. To također znači da SIS ima *de facto* neograničeni djelokrug rada, odnosno da može poduzimati mjere prema civilima neovisno ulazi li to u vojnu sferu u kojoj bi SIS trebao djelovati. Prema tome, SIS je imao veću slobodu djelovanja od civilne sigurnosne službe SZUP-a, što je protivno svim načelima na kojima počiva demokratski poredak. Ako gledamo SIS na taj način, s ovlastima koje nadilaze ovlasti SZUP-a, te isključivu odgovornost ministru obrane, može se na SIS gledati i kao stranačku policiju koja je odgovarala tadašnjem ministru obrane, Gojku Šušku. (Žunec i Domišljanović, 2000: 93)

Organizacija SIS-a bila je ustrojena izrazito centralizirano. Organi SIS-a su u administrativnom pogledu odgovorni zapovjedniku zapovjedništva, postrojbe ili ustanove u čijem se sastavu nalaze, dočim su u stručnim pitanjima odgovorni organu SISa u nadređenom zapovjedništvu, odnosno u središnjici službe. Ovakva organizacija nije omogućivala zapovjednicima postrojbi da stručne resurse organa SIS-a koriste autonomno i prema vlastitim potrebama. Može se zaključiti da se temeljna organizacijska ideja sastoji u tome da se Ministarstvu obrane preko službe omogući kontrola nad sastavima oružanih snaga. (Žunec i Domišljanović, 2000: 95)

Razvoj sigurnosnog sustava – osnutak HIS-a i UNS-a

Nakon što se rat u Hrvatskoj nakon žestokih borbi pretvorio u rat niskog intenziteta, političko i vojno vodstvo se sve više usredotočilo na profesionalizaciju vojske i razvoj obavještajne zajednice. Postojeći sustav trebao je biti zamijenjen efikasnijim. U tu svrhu ukinut je Ured za zaštitu ustavnog poretka, kojeg naslijeđuje Ured za nacionalnu sigurnost (UNS). Također je osnovana Hrvatska izvještajna agencija (HIS) koja će sa SZUP-om, SIS-om i ObU GSRH činiti okosnicu obavještajne zajednice kroz Domovinski rat, a i kasnije, do transformacije sustava u 2002. Model hrvatske obavještajne zajednice rađen je na temelju iskustava zapadnih zemalja, primarno američke obavještajne zajednice. (Tuđman, 2000.) Primarni razlog za osnutak UNS-a te uspostavljanja ovakvog oblika obavještajne zajednice očituje se u političkoj potrebi za koordinacijom operacijskih aktivnosti i neprestanom obavještajnom izvještavanju političkog vodstva. Problem je, do prije reforme 1993., bio u tome što su primarni korisnici obavještajnih izvještaja i analiza dobivali konfliktne izvještaje o istom problemu. (Akrap, 2009)

Ured za nacionalnu sigurnost osnovan je odlukom Predsjednika Republike 21. ožujka 1993. godine. Iako se UNS ne može smatrati zakonskim nasljednikom UZUP-a, pošto ni UZUP, a kasnije ni UNS nije osnovan kroz legislativni proces, svakako se može smatrati funkcionalnim sljednikom UZUP-a. Slično kao i UZUP, prve dvije godine djelovanja UNS-a nisu bile praćene javno dostupnim dokumentima niti određenom zakonskom regulativom, do Zakona o Uredu za nacionalnu sigurnost, donesenom u svibnju 1995. Tim zakonom definiran je djelokrug rada i temeljni ustroj UNS-a.⁵ Prema članku 1. ZOUNS-a, Ured za nacionalnu sigurnost definiran je kao „državno izvršno tijelo koje usklađuje, usmjerava i nadzire rad tijela državne uprave djelatnost kojih je u svezi s obavljanjem poslova nacionalne sigurnosti.“ Članak 2. ZOUNS-a definira zadaće UNS-a koje su svrstane u navedene četiri skupine:

- usklađivanje rada državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti
- usmjeravanje i nadziranje rada izvještajnih (protuobavještajnih i obavještajnih) službi
- objedinjavanje, raščlanjivanje i procjenjivanje obavještajnih podataka i izvješća potrebnih za obavljanje ustavnih ovlasti predsjednika Republike i Vlade

⁵Također, osim HIS-a, u UNS su se zakonom trebale ustrojiti i Nadzorna služba (NS) te Stožer osiguranja (SO), no te dvije službe ne smatram važnima za ovu raspravu pošto su ustrojene pred kraj Domovinskog rata i nisu predstavljale bitnu okosnicu u obavještajnoj zajednici, niti su imale ulogu u Domovinskog ratu. Samim time ne mislim da je potrebno posvetiti im dulju analizu. Također je važno napomenuti, prema ZOUNS ciljeve i zadaće obavještajne zajednice određivao je Stožerni odbor nacionalne sigurnosti (SONS) i Koordinacijski odbor obavještajne zajednice (KOOZ).

- protuobavještajna zaštita i osiguranje predsjednika Republike, Sabora, Vlade i objekata koje oni koriste. (Narodne novine 37/95)

Radom UNS-a upravljao je predstojnik kojeg je imenovao i razrješavao Predsjednik Republike, a on je odgovarao Predsjedniku za svoj rad i rad UNS-a. Radom svake pojedine službe upravljao je ravnatelj kojeg je imenovao Predsjednik Republike na prijedlog predstojnika UNS-a.

Radi usmjeravanja i usklađivanja rada državnih ministarstava u obavljanju poslova nacionalne sigurnosti, pri UNS-u je osnovan Stožerni odbor za nacionalnu sigurnost (SONS).

Nadzor nad zakonitošću rada UNS-a obavljao je Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora putem Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost. (SOA – Ured za nacionalnu Sigurnost [<https://www.soa.hr/hr/povijest/uns/>] pristupljeno 28.8.2017.)

Druga organizacija osnovana 1993. koja je činila okosnicu obavještajne zajednice je Hrvatska izvještajna služba (HIS). Ona je bila središnja služba Ureda za nacionalnu sigurnost. Imala je četiri temeljne funkcije. (Žunec i Domišljanović, 2000: 106) Najvažnija od tih funkcija sastoji se u prikupljanju podataka i slanju informacija državnome vrhu. Prikupljanje podataka HIS vršio je dijelom samostalno, a dijelom i objedinjavanjem podataka koje su prikupile druge službe i koje HIS onda procesuirao i upućuje korisnicima. Druge funkcije tiču se koordinacije rada svih sigurnosno-obavještajnih službi sa stranim službama pri čemu HIS ima ulogu jedinog ovlaštenog posrednika. Također, HIS pomoću agenturne mreže vrši operativni rad u inozemstvu, a podatke prikuplja i elektronskim izviđanjem i iz otvorenih izbora. Prema svemu ovome, ustroj HIS-a možemo promatrati kao klasičnu obavještajnu službu s analitičkim operativnim, znanstveno-tehnološkim i administrativno-logističkim odjelom. (Vjesnik, 16.9.1997.) HIS je imao prema ovim značajkama i bitnu ulogu u komunikaciji sa stranim obavještajnim službama. Glavni su korisnici HIS-ovih informacija bili predsjednik Republike, predsjednik Vlade i ministri pojedinih ministarstava. Sve izvjesnice, koje se šalju korisnicima, primao je i predstojnik Ureda za nacionalnu sigurnost. HIS svojim korisnicima upućuje sljedeće tipove informacija: analitičke članke (osnovni tip analitičkog produkta), analitičke studije (dugoročnog karaktera) i tzv. izbor (odabir aktualnih informacija kratkoročnoga karaktera). Po potrebi HIS je korisnicima prosljeđivao i određene informacije drugih članica obavještajne zajednice. (Tuđman, 2000.)

Ako prema svemu ovome gledamo UNS kao krovnu organizaciju, koja u svome ustroju ima HIS, SZUP, SIS i ObU GSRH, možemo vidjeti nekoliko problema koji su se javljali te doveli u pitanje funkcioniranje cijelog sustava. (Žunec i Domišljanović, 2000: 108) U takvom sustavu je HIS imao poseban položaj utoliko što je zapravo nadređen ostalim službama u državnim ministarstvima, te je samim time predstavljao službu ovlastima jednaku „nadređenoj“ službi koja je UNS trebala biti.

Problematika demokratskog nadzora i zakonske regulative sigurnosno-obavještajnog sustava tijekom Domovinskog rata

U demokratskim sustavima, nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava vrši se kroz sve tri grane vlasti – izvršnu, zakonodavnu i sudsku. Zadaća izvršne vlasti je utemeljenje tijela neovisnog od samih službi koje će vršiti nadzor i imati uvid u rad službi. Sudbena vlast nadzor ostvaruje procesuiranjem prijava te provođenjem istražnog i sudskog postupka. Zakonodavna vlast nadzor ostvaruje putem određenog tijela koje je dio parlamentarnog odbora, a to tijelo mora imati cjelovit uvid u relevantne podatke te sigurnosne službe moraju tome tijelu dostavljati specijalizirana izvješća, dokumente i statističke podatke. Zakonodavna vlast ima periodičan, a ne svakodnevan uvid u djelovanje sigurnosnih službi.

Kao što sam već napomenuo, način rada sigurnosno-obavještajnog sustava je gotovo istovjetna replika jugoslavenskim službama. To se očitovalo u kršenjima prava građana, nepostojećem građanskom, demokratskom i legislativnom nadzoru, te naposljetku i kadrovima, koji su silom prilika prešli u novoosnovane agencije samostalne Republike Hrvatske, dok su prijašnje iskustvo imali u sigurnosnim službama SFRJ. Tome je svakako pridonijelo stvaranje vrlo „mršave“ zakonske regulative i nadzor koji je u većini slučajeva bio nikakav ili u sadržan jednoj osobi, najčešće predsjedniku Tuđmanu ili ministru obrane Gojku Šušku. Takva nedefinirana ili nepostojeća zakonska regulativa postat će drastičan problem za sigurnosno-obavještajni sustav tijekom transformacije u mirnodopskom djelovanju nakon kraja Domovinskog rata, a svoje korijene vuče u odlukama vodstva tijekom Domovinskog rata i stvaranja sigurnosnog sustava u cjelini.

U početku, kao što sam već spomenuo, stvorio se problem izgradnje cjelokupnog sigurnosnog sustava u vrtlogu ratnog stanja. Zakonom o unutarnjim poslovima ustrojene su tri službe: Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP), policija i Zbor narodne garde (ZNG). Poseban fokus zakona posvećen je SZUP-u. Tu je zanimljiv članak 18. Zakona o unutarnjim poslovima

koji stvara određeni okvir za primjenu posebnih mjera i metoda u radu SZUP-a kojima su mogla biti ograničena neka ustavna prava i slobode građana. Odluku o primjeni posebnih mjera donosio je ministar koji je mogao, kada je to neophodno radi sigurnosti zemlje, rješenjem odrediti da se prema pojedinim fizičkim i pravnim osobama poduzmu mjere kojima se odstupa od načela nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava komuniciranja i o tome uz obrazloženje u najkraćem mogućem roku obavještava predsjednika Republike. (Članak 11. i 18., Zakon o unutarnjim poslovima, NN 29/91) Problem je u ovom odluci što se nadzor nad radom SZUP-a, u slučaju primjene posebnih mjera, stavlja u ruke ministra koji ima potpunu kontrolu nad kršenjem osnovnih prava građana. Jasno, u ratnim okolnostima je potrebno donositi teške odluke, no činjenica da je kontrolu nad uspostavljanjem posebnih mjera i njihovom primjenom imala jedna osoba pokazuje izrazit nedostatak ikakvog vida demokratskog nadzora nad vrlo osjetljivom granom državne sigurnosti – sigurnosnim službama.

Nadzor je imao dva oblika. Ministar unutarnjih poslova bio je dužan predsjedniku, Vladi i Saboru Republike Hrvatske davati podatke o radu te stanju i pitanjima SZUP-a kao i o načinu izvršavanja prava i dužnosti. U svrhu kontrole zakonitosti rada SZUP-a osnovana je Komisija za nadzor rada SZUP-a, čiji su članovi bili imenovani kroz Sabor Republike Hrvatske. Komisija je nadzirala „zakonitost rada Službe za zaštitu ustavnog poretka naročito u pogledu ostvarivanja Ustavom Republike Hrvatske i zakonom utvrđenih prava i sloboda čovjeka i građanina, pravnih osoba, državnih i drugih organa, te prava i sloboda utvrđenih normama međunarodnog prava“. (Članak 16., Zakon o unutarnjim poslovima NN 29/91) No, bez obzira što je parlament imao mogućnost nadzora SZUP-a preko spomenute Komisije, taj se nadzor nije ostvarivao u okvirima koji su bili određeni u zakonu. Model nadzora se odmah u početku stvaranja sigurnosno-obavještajnog sustava gotovo prepisao iz modela nadzora bivšeg komunističkog sustava.⁶ To je u konačnici rezultiralo da se cjelokupni nadzor koncentrirao u jednoj osobi, što je za posljedicu imalo manjkavi sustav nadzora i omogućavao samovolju i zlorabe u djelovanju SZUP-a.⁷ Promjenom unutarnjeg ustroja MUP-a, dolazi do izmjene Zakona o unutarnjim poslovima. Prema izmjenama, ukida se Komisija za nadzor zakonitosti rada SZUP-a, a tu ulogu preuzima Odbor za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost Zastupničkog doma Hrvatskog Sabora. (Članak 5., Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima, NN 76/94.)

⁶ Prema Zakonu o unutrašnjim poslovima SFRJ iz 1989., nadzor nad radom SDS-a je vršila „komisija čije članove imenuje Sabor Socijalističke Republike Hrvatske“

⁷ Detaljnije na stranici 29-31 eseja

Sigurnosno informativna služba (SIS) je u odnosu na SZUP imala i veće ovlasti, ali i sličan sustav nadzora. Članak 151. Zakona o obrani navodi da nadzor nad radom SIS-a provodi Ured za zaštitu ustavnog poretka, dok ministar obrane donosi provedbene propise o radu SIS-a. (Zakon o obrani, NN 49/91) Problem ovdje nastaje kada vidimo da Ured za zaštitu ustavnog poretka nije reguliran niti jednim zakonom, a nadzor nad njim ima predsjednik Republike Hrvatske, a sama šira javnost nije bila upoznata s postojanjem, a kamoli djelovanjem ili ciljevima UZUP-a. Samim time možemo zaključiti da predsjednik ima nadzor nad SIS-om kroz UZUP, dok ministar obrane ima isključive ovlasti u donošenju propisa o radu SIS-a. Promjena Zakona o obrani iz 1993. nije donijela nikakve značajnije promjene u funkcioniranju SIS-a niti u sustavu nadzora nad radom SIS-om. Kontrola rada se u ovoj izmjeni prenosi na „ovlaštena tijela“ koja donose „posebne propise“. (Članak 151. Zakona o obrani, NN 74/93) Nije navedeno kakvi su to propisi, koja su to ovlaštena tijela i kako se vrši nadzor. U praksi se pokazalo da je SIS, dobrim dijelom zbog nepreciznih i manjkavih zakonskih odredbi, imao iste ovlasti kao i civilna služba SZUP, ali za njegovo djelovanje nisu bila propisana ista ograničenja kao i za SZUP. To je značilo da SIS može primjenjivati mjere tajnog prikupljanja podataka bez znanja ministra ili nekog drugog tijela u okviru Ministarstva obrane. (Cvrtila: 8)

Hrvatska izvještajna služba, osnovana 1993. godine, djelovala je izvan formalne zakonske regulative do 1995. godine kada je donesen Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost. Međutim, tim zakonom nisu jasno utvrđene ovlasti same službe, što je po već jasnom obrascu davalo dosta prostora za djelovanje u svojoj zoni, na rubu zakona i u velikoj tajnosti.

Cvrtila zaključuje da je razdoblje demokratskih promjena: *„...bilo i obilježeno velikim utjecajem predsjednika Republike na osnivanje, organizaciju, usmjeravanje i nadzor cjelokupnog sustava. Predsjednik je imao izravan utjecaj na rad Ureda za nacionalnu sigurnost, koji je bio krovno tijelo sustava. Osim imenovanja čelnog čovjeka i njegova zamjenika, predsjednik države propisivao je rad, te obavljao i nadzor nad radom Ureda. Službe su nerijetko ulazile u područje rada drugih službi, odnosno provodile su mjere prema osobama koje nisu u njihovoj nadležnosti (posebice se to odnosi na Sigurnosno-informativnu službu MORH-a).“* Nadalje je vidljivo kako su: *„...zakonske promjene tijekom 1991. godine imale jednu zadaću: odvojiti, što je prije moguće, hrvatski sigurnosni sektor od jugoslavenskog. S obzirom da je rat bio blizu i vrijeme vrlo kratko, najviše se pozornosti u reformi posvetilo djelovanju obavještajne zajednice, a vrlo malo demokratskom nadzoru. To je za posljedicu imalo zadržavanje metoda i načina djelovanja obavještajne zajednice kao iz*

vremena komunističke vlasti, s vrlo malo rasprava o tome jesu li ti standardi primjereni demokratskom društvu. Dakle, sustav koji je izgrađivan tijekom 90-ih nije imao jasne definicije djelokruga rada pojedinih dijelova sustava, kao i metoda koje su koristili, ali ni instrumenata pomoću kojih bi se njihov rad mogao nadzirati. Osim toga, sigurnosno-obavještajne agencije iskorištavale su ovaj nedostatak pravne jasnoće da prikriju zlouporabe i provode operacije kojima su kršena prava hrvatskih građana.“ (Cvrtila: 9)

Osnove informacijskog ratovanja

Od samih početaka povijesti, informacija i manipulacija istom imala je bitno mjesto u hijerarhiji ratnih i društvenih prioriteta. Najvažniji prioritet u počecima pisane povijesti i rata imala je kinetička sila, odnosno brojnost, treniranost i sposobnost za nanošenje fizičke štete neprijatelju. Sun Tzu, kineski teoretičar rata navodi da “...*vrhunska odličnost nije u dobivanju svake bitke, nego u poražavanju neprijatelja bez ulaska u boj. Najviši oblik ratovanja jest napasti samu strategiju.*“ (Sun Tzu: 28) Već se iz ovog citata može vidjeti okvir informacijskog ratovanja – korištenje informacija u svrhu dobivanja bitke bez ulaženja u fizički sukob, odnosno, udar na neprijateljev moral, vjeru, znanje i sl. Stvaranjem novijih i bržih oblika komunikacije – od telegrafa, telefona, radija, televizije pa na kraju i do interneta, informacijsko ratovanje postaje bitan čimbenik u konačnoj pobjedi. Isto tako, kontrola nad informacijom predstavlja kontrolu nad moralnim opravdanjem rata. Primjer je ulazak SAD-a u rat protiv Iraka 2003. gdje se kontrolom informacija i plasiranjem dezinformacija o postojanju nuklearnog oružja dobila moralna potpora stanovništva i većine američkih saveznika za rat, no gubitkom dominacije nad informacijskim prostorom i gubitkom kontrole nad protokom informacija SAD gubi moralnu potporu te se na kraju povlači iz Iraka, ostavljajući negativan dojam među vlastitim i globalnim stanovništvom. (Hammond, 2012 [<https://www.foreignpolicyjournal.com/2012/09/08/the-lies-that-led-to-the-iraq-war-and-the-persistent-myth-of-intelligence-failure/>] pristupljeno 28.8.2017.)

Svrha informacijskog djelovanja jest da se oblikovanjem korpusa javnog znanja ciljane publike korištenjem obavijesti i protuobavijesti postigne stanje informacijske nadmoći za napadača, a nametnuto stanje beznađa, dezorijentiranosti i kaosa kod ciljane publike stvara preduvjete za konačno ispunjavanje postavljenih ciljeva i zadaća informacijskih stratega.

Korpus javnog znanja možemo gledati kao pojam određen sadržajem koji postoji u javnome informacijskom prostoru, koji u njemu ima dominantni položaj i status. Ovaj se korpus,

uglavnom, oblikuje pod utjecajem različitih javnih medija. U različitim društvima i zajednicama korpusi javnog znanja mogu biti bitno različitog sadržaja, odnosno, ovise o kulturi, povijesti, vjeroispovijesti, vrijednostima i sličnim parametrima koji imaju izravan utjecaj na korpus javnog znanja.

Ciljana publika u kontekstu informacijskog ratovanja predstavlja cilj djelovanja informacijskih operacija. Taj cilj može biti jedna osoba, manja ili veća grupa ili manja ili veća zajednica. Ovisno o planovima, potrebama, prikupljenim i obrađenim saznanjima utvrđuje se cilj ili više njih. (Akrap, 2009)

Informacijsko djelovanje provodi se putem informacijskih operacija. Akrap definira informacijske operacije *kao skup mjera, radnji i djelovanja koje pokušavaju oblikovati uvjerenja i stavove protivničke strane s ciljem nametanja vlastite volje uz istovremenu zaštitu tih istih vrijednosti na vlastitoj strani. Uspješno provedene informacijske operacije daju dodatni doprinos jačanju učinaka vlastite vojne sile. Iz same definicije proizlazi i podjela informacijskih operacija na napadne i obrambene informacijske operacije a najbolji učinak se može polučiti združenim djelovanjem napadnih i obrambenih informacijskih operacija.* (Akrap, 2012: 18) Tuđman nudi sličnu definiciju informacijskih operacija kao *akcija poduzetih da djeluju na protivnikove informacije i informacijske sustave, te da se obrane vlastite informacije i informacijski sustavi.* (Tuđman, 2009: 29)

Nadalje, informacijskim strategijama želi se utjecati na dva ključna dijela društva, odnosno pojedine zajednice. Akrap navodi da se utječe na: *„...one osobe koje donose ključne političke, vojne, gospodarske i druge odluke kako bi ih se nagnalo na donošenje odluka u korist vlastite štete te na pripadajuće javno mnijenje kako bi ih se potaknulo da svojim djelovanjem oteža poziciju vladajuće/upravljačke strukture, onemogućujući njihovo racionalno djelovanje te potakne masu na traženje promjena u zajednici, tvrtki, društvu, državi, tako treba i primjenom nasilnih sredstava i metoda.“* (Akrap, 2012: 18)

Najvažnija sastavnica „napadačkih“ informacijskih operacija jesu psihološke operacije. Psihološkim operacijama pokušava se utjecati na emocije, percepciju, volju, odluke i ponašanje ciljane zajednice, grupe ili pojedinca, na oblikovanje njihova znanja, na njihove postupke i djelovanje. Pokušava se toj grupaciji nametnuti volja napadača, odnosno, uvjeriti da je stav napadača ispravan i poželjan. Psihološkim operacijama šire se dezinformacije, glasine, tračevi, oblikuje medijsko izvještavanje i slično.

Psihološke operacije predstavljaju agresivno, napadačko korištenje informacija, odnosno koriste informaciju kao borbeno sredstvo.

Možda i najvažniji element u korištenju psiholoških operacija jest protuobavijest. Za definiciju protuobavijesti, odlučio sam iskoristiti definiciju FBI-a koja navodi da je protuobavijest: „...*brižljivo, od strane izvještajne službe pripremljena nazoviobavijest s ciljem unošenja zablude, obmane, ometanja ili potkopavanja povjerenja u pojedince, institucije ili vlade.*“ (FBI u Akrap, 2012)

Cilj je svake protuobavijesti promjena ili učvršćivanje postojećeg načina razmišljanja ciljane publike te navođenje protivničke strane (na svjesnoj ili nesvjesnoj razini) na donošenje odluka i djelovanje u korist vlastite štete, a u korist onih koji provode informacijsku operaciju. Njome se pokušava razbiti kohezija i vezujuća sila⁸ koja ciljanu publiku drži na okupu, potkopava se povjerenje u vladajuću strukturu, diskreditiraju se ili omalovažavaju pojedinci i interesne grupe. Naravno, u isto vrijeme provoditelj informacijske operacije mora biti na oprezu da njegova javnost ne bude predmetom protivničke protuobavijesti.

Dobar primjer korištenja protuobavijesti jest informacijska operacija KGB-a usmjerena na Zapadnu Njemačku 1959. i 1960. Javno objavljena izjava srednjoškolskog profesora koja je protumačena kao antisemitska i naišla na osudu javnosti je također za posljedicu imala antisemitske napade. KGB je odlučio iskoristiti ovu pojavu da unese razdor u njemačko društvo te su pokrenuli operaciju kontaktiranja antisemitskih i neonacističkih grupa preko svojih agenata, te agenata Čehoslovačke i Istočnonjemačke tajne službe. Cilj je bio potaknuti te grupacije na snažnije istupe, ispisivanje parola, nasilne akte prema židovskoj zajednici. Rezultat korištenja ove dezinformacije jest rušenje „rejtinga“ Zapadne Njemačke u međunarodnim odnosima, slabljenju veze s NATO savezom i snažnim protuameričkim sentimentom među stanovništvom. (Akrap, 2012: 57) Iz ovoga se vidi snaga korištenja protuobavijesti na ciljanu publiku. Ukoliko je operacija izvedena po ranije opisanim pravilima i metodama, ciljanu publiku se potiče na agresivno djelovanje pod snažnim utjecajem emocija.

⁸ Sila koja drži ciljanu publiku na okupu u ovom kontekstu može biti vjerske, političke, kulturne, povijesne ili civilizacijske prirode.

Jugoslavenske sigurnosne službe i korištenje informacijskih operacija u svrhu kontrole informacijskog prostora

Jugoslavenske sigurnosne službe su, po uzoru na sovjetske, imale vrlo slično uređenje, svrhu i *modus operandi*. U tu rubriku svakako spada i korištenje dezinformacija, odnosno plasiranje protuobavijesti. Prvotna meta nakon uspostavljanja poslijeratne Jugoslavije bila je rimokatolička crkva u Hrvatskoj.

Politički vrh pokušao je odvojiti hrvatski crkveni vrh od Vatikana, da po uzoru na nacionalne crkve pravoslavlja budu neovisne od vjerskog „centra“, a samim time i lakše za kontrolu. Da se pokaže ozbiljnost nauma, uhićen je i optužen nadbiskup Stepinac. Optužen je za neposredno podržavanje ustaškog režima, što se po komunistima manifestiralo kroz obilježavanje ustaških praznika posebnim misama, da su njegovi zamjenici, Vučetić i Cecelja, ustaški simpatizeri, da je podržavao ustaški otpor partizanskoj vojsci i sl. (U ime naroda (Presuda kardinalu Stepincu) [<http://www.zupa-stepinac.org/sudjenje/105-blazeni-alojzije-stepinac/sudjenje/170-5-u-ime-naroda>] pristupljeno 28.8.2017.) Jasno, vrh Crkve je rezolutno odbio odvajanje od Vatikana i Stepinac je proglašen krivim po svim točkama optužnice i osuđen na 16 godina strogog zatvora. No subverzivnije akcije bile su djelo OZNA-e, tadašnje sigurnosne službe. Oni su vršili intenzivne informacijske operacije s ciljem širenja protuobavijesti i igranja na emocije poslijeratnog stanovništva. Tako su organizirali mnogostruke napade na kler, vršili kampanje ispisivanja protucrkvениh natpisa po gradovima te su skovali termin koji se i dan danas obilato koristi – kleronacionalist.⁹ Kleronacionalist je osoba odana Crkvi koja ruje protiv postulata komunizma i komunističkog egalitarnog društva te ima snažne nacionalističke sentimente. (Akrap, 2012: 28) Kampanja je također potencirala sudjelovanje Crkve u genocidu nad srpskim stanovništvom, optužujući ne samo Stepinca, nego cijelu Crkvu da je zdušno radila s ustaškim režimom u pokoljima. Iako komunističke vlasti i sigurnosne službe nisu uspjele u naumu da diskreditiraju Crkvu među narodom, koji je u Crkvi našao svojevršno utočište od komunizma, uspjeli su u naumu usađivanja teze među dijelom populacije da je Crkva bila krvnik i suradnik ustaškog režima.

Drugi primjer informacijskih operacija povezan je s djelovanjem u inozemstvu protiv političke emigracije. Operativni cilj bio je emigraciju prikazati kao profašističke i

⁹ Koristi se i inačica - klerofašist

pronacističke snage poražene u ratu¹⁰ te kao oruđe zapadnih reakcionarnih snaga koje rade protiv SFRJ. Problem je za Jugoslaviju bio što emigracija održava i potencira zabranjena znanja i svojim ga djelovanjem pokušava prenijeti u jugoslavenski korpus javnog znanja. Ovdje se to primarno odnosi na „mit o Bleiburgu“, masovne grobnice, silovanja i slično koje su partizanski odredi činili tijekom i nakon rata. Da bi spriječili jačanje emigracije i spriječili mogući utjecaj koje bi te udruge imale na jugoslavensko društvo, SDS i SID su intenzivno radili s operativcima u širenju protuobavijesti poglavito putem organiziranja niza udruga koje su trebale za cilj imati širenje ekstremizma i razjedinjavanje legitimnih emigrantskih organizacija. Ekstremno djelovanje je često za posljedicu imalo negativan stav zemlje domaćina emigracije koje su često gasile bilo koje udruge povezane s prohrvatskim, probošnjačkim, proalbanskim ili proslovenskim stavovima, nevezano jesu li bile ekstremne ili ne. (Akrap, 2012: 48)

Ovdje je najčišće vidljivo djelovanje informacijskih operacija i korištenje dezinformacija kao intenzivnog napadačkog oružja u svrhu diskreditacije napadača u očima vlastite javnosti. Ovakav način vođenja informacijskih operacija bit će obilježje i tijekom Domovinskog rata, pogotovo srpskih službi koje su intenzivno provodile informacijske operacije, koristile protuobavijesti koje su i dandanas dio hrvatskog korpusa javnog znanja iako za njih ne postoje realni dokazi. Također, i dio hrvatskih obavještajnih službi vodio je specijalni rat, no ne u tolikoj mjeri kao srpske snage koje su imale nebrojeno više ljudi i financijskih sredstava.

Način provođenja informacijskih operacija jugoslavenskih službi bit će prenesen i u Domovinski rat, uz naravno agresivniju prirodu vođenja operacija. Isto tako, određeni motivi i uzorci bit će preneseni, ponajviše korištenje medija kao sredstva prenošenja protuobavijesti te korištenje emocija kroz pojmove iz povijesti da se suprotna strana etiketira kao najveće protivničko zlo (etiketiranje Srba kao krvožednih četnika ili Hrvata kao genocidnih ustaša npr.).

Informacijski rat tijekom Domovinskog rata – obrana od srpske informacijske agresije

Hrvatska je od svog osamostaljivanja 1991. bila izložena agresiji. Agresija je bila političke, oružane, ali i informacijske prirode. Politička agresija vođena je s ciljem sprječavanja

¹⁰ Ovo dijelom predstavlja istinu, jer su mnogi visokopozicionirani ustaški funkcioneri djelovali u emigraciji, no većina emigracije je bila kontra Jugoslavije, a ne proustaškog pogleda (<http://www.haaretz.com/print-edition/features/tied-up-in-the-rat-lines-1.62204>)

političkog snalaženja i ostamostaljivanja Republike Hrvatske u sklopu SFRJ, ali i međunarodne zajednice. Oružana agresija imala je isti cilj, no vođena je vojnim sredstvima. Informacijska agresija vođena je od strane srpskih sigurnosnih službi kroz izvršavanje informacijskih operacija i terorističkih akata s ciljem diskreditiranja nove demokratske vlasti i oblikovanja korpusa javnog znanja sa istom svrhom. Primarni akter informacijske agresije je bio II. detašman KOG-a (Kontraobavještajne grupe) koji je izvršio operaciju Labrador u čijem sastavu je osnovana grupa Opera koja se bavila plasiranjem protuobavijesti i kontrolom informacijskog prostora tijekom Domovinskog rata.

Grupa nazvana Labrador osnovana je u Zagrebu s ciljem formiranja izvještajno-sigurnosne mreže suradnika iz različitih segmenata društva koja djeluje u okviru organiziranog oblika djelovanja. Cilj pripadnika navedene grupe bio je prikupljanje, obrada, manipulacije i korištenje različitih obavijesti te primjena ostalih oblika „specijalnog rata“ protiv hrvatske vlasti (uključujući niz nasilnih, terorističkih oblika djelovanja). (Akrap, 2012: 15) Na čelu Labadora u zapovjedništvu JNA u Zemunu bio je pukovnik Slobodan Rakočević dok su grupu u Zagrebu vodili potpukovnik Ivan Sabolović i major Čedo Knežević, a vodeći članovi bili su Slavko Malobabić i Radenko Radojčić.¹¹ Labrador je bio kratkog trajanja, no ostavio je iza sebe trag nasilja i manipulacije. Pripadnici Labadora odgovorni su za veći broj postavljenih eksplozivnih naprava, između ostalih i za slučajeve terorističkih napada na židovske ciljeve u Zagrebu – ispred židovske općine u Palmotićevoj te židovskom groblju. Bombe same po sebi nisu bile cilj, nego isključivo sredstvo da se u informacijski prostor plasira informacija o „ustaškim nasljednicima“ koji su vodili Republiku Hrvatsku. Naravno, napad na židovske ciljeve nije imao za cilj pobuđivanje straha kod neznatne židovske populacije u Hrvatskoj, koliko u srpskoj manjini, kojoj se htjelo prikazati da je njihova pobuna protiv demokratski izabrane vlasti ne samo opravdana, nego i potrebna za samoočuvanje, budući da je antisemitizam ustaštva blisko povezan i s antisrpskim sentimentom. Novouspostavljena obavještajna zajednica Republike Hrvatske izrazito je brzo reagirala na ovu seriju napada te su informacije koje su se pokušale plasirati u informacijski prostor raskrinkane kao rad obavještajnih elemenata JNA te su članovi grupacije Labrador ubrzo uhićeni, a dio se prebacio u Beograd.

¹¹ Upravo je Radojčićev iskaz nakon uhićenja 1994. rasvijetlio do kraja funkcioniranje II. detašmana KOG-a u Hrvatskoj te načine na koji su pokušali izvršiti kontrolu nad informacijskim prostorom korištenjem suradnika u medijima.

Bivši članovi „Labradora“ u Beogradu ukazom generala Zvonka Jurjevića osnivaju grupu pod nazivom Opera (Odeljenje za propagandni rat) kao informativnu službu s posebnim zadatkom vođenja medijsko-propagandnog rata protiv Republike Hrvatske. Operu možemo gledati kao prirodni nastavak djelovanja grupe Labrador, samo na višoj razini planiranja, prikupljanja podataka i obrade obavijesti te djelovanja na način koji je blizak načinu na koji se danas ustrojavaju timovi za vođenje Informacijskih i medijskih operacija. Radojčić u svome iskazu navodi sljedeće ciljeve i zadaće, metode i teme u njihovu izvršenju:

- vođenje informativno-subverzivnog rata i subverzivno-psiholoških djelovanja protiv Republike Hrvatske
- kao nezavisna novinska agencija plasirati informacije prema medijskim prostorima
- uspostavljanje kontakata s domaćim medijima (koji su bili skloni opstanku SFRJ op.a.)
- uspostavljanje kontakata s predstavnicima stranih medija na području SFRJ koji su pratili događaje i o njima izvještavali
- izazivanje pro-JNA raspoloženja, odnosno defetističkih u odnosu na hrvatske i bosanske vlasti
- plasiranje dezinformacija i drugih, za ukupni armijski vrh, stavova u medijski prostor
- poticanje regionalizma u Hrvatskoj jer tu postoji realna mogućnost sukoba unutar jedinstvenog hrvatskog korpusa
- unošenje podjela u hrvatski nacionalni korpus s obzirom za zemljopisno porijeklo stanovništva i državljana Republike Hrvatske puštanjem glasina, bacanjem letaka, objavljivanjem različitih protuobavijesti
- sotoniziranje tadašnjeg hrvatskog vodstva optužbama za suradnju sa stranim službama (ruskim, jugoslavenskim, srpskim) uz istovremeno isticanje nacionalističko-ustaškog usmjerenja hrvatske vlasti koja želi etnički čiste prostore
- kompromitacija sustava i pojedinaca iz sustava s posebnim naglaskom na državnu vlast i HDZ kao stranku koja je preuzela glavnu odgovornost za budućnost Republike Hrvatske
- optuživanje hrvatskog državnog vrha, a posebno predsjednika Tuđmana da je:
 - o napravio ili naredio da se napravi nešto što nije
 - o da je izjavio što nije, namećući percepciju da je mislio to što nije rekao, a ako je pak nešto slično (što se može izvući iz konteksta i što može biti optužujuće

ili kompromitirajuće) izjavio, onda je to obrađeno i prilagođeno trenutku u kojem se sadržaj plasira (Radojčić, 1994)

Iako je postojanje grupe Opera bilo relativno kratko (rujan 1991. – ožujak 1992.) uspjeli su isplanirati i voditi snažan medijski rat plasiranjem brojnih protuobavijesti protiv interesa Republike Hrvatske među kojima su:

- plasiranje lažne obavijesti o „ustaškom klanju“ 41 djeteta u Borovu Naselju
- pripisivanje ubojstva Hrvata Hrvatima tvrdeći da se radi o ubijenim Srbima
- ubojstva ruskih novinara na području Krajine su također pripisivali Hrvatima
- lažno plasiranje informacije o postojanju njemačkih plaćenika među hrvatskim oružanim snagama, aludirajući na vezu Njemačka – NDH tijekom Drugog svjetskog rata
- izrada i distribucija letaka kojima se sijao razdor unutar hrvatskoga nacionalnog korpusa, odnosno sijanjem nepovjerenja stanovništva prema odlukama koje je donosio tadašnji hrvatski državni vrh
- izmišljeni razgovor Tus – Dedaković
- izmišljeni razgovor čelnika HDZ-a Zagreba i Iloka u kojem se traži organizirano preseljavanje Hrvata iz Vojvodine u Republiku Hrvatsku (Akrap, 2012., str. 18-19)

Također su pokušali izvesti teroristički napad na pojedine snage UN-a razmještenim u UNPA zonama te pripisati te napade hrvatskim snagama.

Nakon uhićenja Radenka Radojčića, započela je snažna informacijska operacija od strane jugoslavenskih službi s ciljem prikazivanja Opere i Labradora kao hrvatskih službi koje su informacije plasirale s ciljem podrivanja vrha SFRJ. Tu je službeno došao kraj grupi Opera, no u vrijeme Domovinskog rata, mnoge su manje grupe radile s ciljem vođenja informacijske agresije, no nijedna nije imala značaj ni tehnološke potencijale kao Opera. Te su grupe nastavile s relativno prozirnou kampanjom ustašizacije Republike Hrvatske, no u javni prostor su također plasirane informacije koje su prema Domoviću i Akrapu upravo proizvod informacijskih operacija, među kojima su: mitovi o „dogovorenou ratu“, „podjeli BiH“, „predaji Vukovara od strane vodstva u Zagrebu“, tezi o „200 obitelji“ koji i dan danas imaju određenu ulogu u medijskom prostoru i pokazuju koliku snagu mogu imati protuobavijesti ako se pravilno plasiraju.¹²

¹² O ovim mitovima detaljnije u: Domović 2010, Domović 2013, Lončar 2010, Domović 2015.

Snaga i intenzitet provođenja specijalnih operacija na području Domovinskog rata od strane srpskih obavještajaca imala je određeni efekt bumeranga pred kraj rata. Netom prije i tijekom početka redarstvene akcije Oluja je nevino, civilno srpsko stanovništvo na području tzv. „SAO Krajine“ bilo toliko pod utjecajem i strahom kao posljedicom provođenja specijalnih operacija da je u potpunom strahu od „ustaških povampirenih koljača“ napustilo svoje domove.¹³

Hrvatske sigurnosno-obavještajne službe su u razdoblju Domovinskog rata vodile uglavnom obranu protiv informacijskih napada navedenih sigurnosnih službi protivnika, no isto tako su i sami plasirali dezinformacije. Razlika je bila u tome što hrvatske sigurnosne službe nisu radile u informacijskom prostoru protivnika, kao što su Srbi radili u hrvatskom informacijskom prostoru, nego su informacije plasirane u vlastiti informacijski prostor, a isto tako su plasirane i u prostor stranih medija, pokušavajući utjecati na stavove međunarodne zajednice. Tako Volkov navodi korištenje njemačke tvrtke za odnose s javnošću, izvjesne Ruder Finn, preko kojih su Hrvati, a kasnije Bošnjaci i Kosovari, plasirali protusrpske vijesti koje su se posrednim putem prenosile do domaćih medija. Naime, cilj korištenja strane tvrtke jest plasiranje informacije u strane medije, a posljedično tome i citiranje tih stranih medija u domaćem informacijskom prostoru, od strane domaćih medija kao „legitimnog“ izvora informacija. (Volkov, 2001: 37) Primjer je članak u francuskoj tiskovini *Actuel*. Naslovnica je prikazivala sliku mosta i naslov: „*Strateški most koji su srušili Srbi, most u Vukovaru bijaše prekrasan primjerak arhitektonske i povijesne baštine ovog hrvatskog grada. Od početka rata srpska artiljerija je srušila skoro 500 crkava, utvrđenja, muzeja i drugih povijesnih spomenika bivše Jugoslavije ili ih je ostavila u jadnom stanju.*“ Problem jest bio u tome što je prikazana slika mosta u Mostaru, kojeg su srušili, po svim dokazima, baš Hrvati. Nije bilo bitno što je *Actuel* par dana poslije ispravio grešku i ispričao se, zadaća je već bila obavljena jer, navodi Volkov, nije važan demanti koliko prvotni dojam o srpskoj vojsci. Ovo je samo jedan od poznatijih primjera postavljanja dezinformacije u informacijski prostor, no nije naravno jedini. Uzorak je uvijek bio sličan – prikazivanje Srba kao koljača i krvnika, no svakako je primarna zadaća u to vrijeme bila razbijanje mreže suradnika i agenata protivničkih sigurnosnih službi i tu zadaću su obavljali u većoj ili manjoj mjeri uspješno.

¹³ Brojke izbjeglica se kreću od 150 000 – 200 000

Djelovanje sigurnosno-obavještajnih službi izvan spektra informacijskog ratovanja

Osim vođenja informacijskog rata, sigurnosno-obavještajne službe imale su niz drugih zadaća koje su izvršavale generalno izvrsno. Najvažnija od tih zadaća je svakako bila obavljanje obavještajne aktivnosti radi prikupljanja podataka o vojnim i mobilizacijskim planovima, naoružanju, opremi protivnika i njihovim komunikacijama. Svrha tog prikupljanja, jasno, bila je da se pravilno ocijeni snaga neprijateljske vojske na području koje je trebalo osloboditi i samim time se prilagodi vojna taktika. U tom pogledu su sigurnosno-obavještajne službe odradile fantastičan posao koji je kulminirao akcijom Oluja, gdje je izvrstan obavještajni rad rezultirao saznanjima o snazi, moralu, taktičkoj raspoređenosti i u konačnici, šansama koje HV ima protiv pobunjene srpske vojske. (SOA – Obavještajna Zajednica [<https://www.soa.hr/hr/povijest/oz/>] pristupljeno 28.8.2017.) To je rezultiralo odlučujućom i totalno pobjedom hrvatskih snaga i konačnim slomom srpskih pobunjenika na području Republike Hrvatske.

Vrlo važna uloga obavještajno-sigurnosnih službi tijekom Domovinskog rata bila je izgradnja i razvoj odnosa s prijateljskim sigurnosnim službama. Osnivanjem HIS-a veći se fokus stavio na suradnju s prijateljskim sigurnosno-obavještajnim službama. Ovdje primarno mislim na CIA, krovnu sigurnosnu agenciju Sjedinjenih Američkih Država, koje su imale izraziti utjecaj na ratove na Balkanu. Fokus SAD-a je primarno bio na Bosnu i Hercegovinu,¹⁴ no obavještajne službe SAD-a održavale su prijateljske kontakte s našim službama, o čemu govore i nedavno objavljeni dokumenti koji se bave ratovima na Balkanu.¹⁵ Američke sigurnosne službe su također odigrale i vitalnu ulogu u operacijama Ljeto '94 i '95 te prije operacije Oluja. Postojao je opravdani strah da će Milošević i JNA povući protunapad na snage hrvatske vojske nakon ulaska u Knin, no CIA je praćenjem komunikacija između Miloševića i vođa pobunjenih Srba u Hrvatskoj ispravno (i riskantno) zaključila da do protunapada neće doći što je u konačnici potpuno promijenilo vojnu strategiju i dopustilo još snažniji prodor i brže oslobađanje teritorija. Također u noći sa 4. na 5. kolovoza, u razdoblju

¹⁴ Razlozi snažnijeg fokusa SAD-a na rat u Bosni i Hercegovini nisu do kraja jasni. Najveći argument jest da se rat u Hrvatskoj pretvorio u sukob manjeg intenziteta kad se SAD snažnije uključio potkraj 1992, pa nije bilo potrebe za tolikim angažmanom kao u Bosni i Hercegovini, gdje se rat u to doba potpuno rasplamsao. Drugi argument jest određena „popkulturna“ slika rata u Bosni. Tu se ponajprije misli na hit pjesme kao što je „Miss Sarajevo“ i slično, pošto su slavni u puno većoj mjeri lobirali protiv rata u Bosni i Hercegovini. Treći argument jest neviđen broj ubijanja civila koji se odvijao na području Bosne i Hercegovine.

¹⁵ Više na webstranici - <https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/bosnia-intelligence-and-clinton-presidency>

od ponoći do 04:00 izdana je zapovijed gašenja telekomunikacijskih uređaja. Poslije je došlo objašnjenje da je to bilo potrebno jer su američke sigurnosne službe iskoristile to vrijeme da u potpunosti demoliraju telekomunikacijske uređaje srpskih snaga. (Pukanić, 2000 [<https://cryptome.org/us-op-storm.htm>] pristupljeno 28.8.2017.) Osim toga, pripomogle su i u taktičkome izvještaju razmještaja srpskih snaga, teškog naoružanja i sličnog. Osim ostvarivanja kontakta s američkim sigurnosnim službama, postojala je inicijativa 1994. da se ostvare odnosi između hrvatskih sigurnosnih službi i Resora državne bezbednosti MUP-a Jugoslavije. Akrap i Tuđman navode da je hrvatsko vodstvo prihvatilo ostvarivanje suradnje zbog:

- ostvarivanje kontakta s srpskom stranom bi vodilo postepenom poboljšanju odnosa Hrvatske i Jugoslavije
- stabiliziranje odnosa u Bosni i Hercegovini i mirna reintegracija okupiranih teritorija Republike Hrvatske
- pokazivanje srpskoj strani (a i stranim sigurnosnim službama) da Hrvatska vodi politiku pomirenja i suživota s neprijateljskom stranom

Do suradnje između dvije strane nije došlo. Razlog je, po Akrapu i Tuđmanu, što je neprijateljska strana računala na vojno rješenje i pobjedu u ratu, a ne na političko rješenje, odnosno kompromis. (Akrap i Tuđman, 2016: 58)

Velika obavještajna pobjeda tijekom Domovinskog rata (i velika obavještajna sramota nakon rata) jest bilo praćenje telefonskih razgovora srpskog predsjednika Slobodana Miloševića. Praćenjem njegovih telefonskih razgovora s čelnicima pobunjenih Srba u Krajini, pobunjenih Srba u BiH i s vodstvom JNA, hrvatska obavještajna služba imala je neposredne informacije o političkim i vojnim pokretima koje će njihovi protivnici voditi. To je pomoglo i tijekom razdoblja normalizacije odnosa poslije Domovinskog rata, a posebice tijekom razdoblja pregovora oko mirne reintegracije Baranje i Srijema. Transkripte tih razgovora je 2001. godine u javnost izbacio tadašnji ministar Jozo Radoš, što je uzrokovalo drastično smanjivanje „obavještajnog rejtinga“ u međunarodnoj zajednici, gdje je hrvatska obavještajna zajednica gotovo preko noći bila gledana kao nepouzdana obavještajni partner. (Nacional, 2002)

Zlouporaba moći sigurnosno-obavještajnog aparata tijekom Domovinskog rata

Zlouporabe moći u sigurnosno-obavještajno sustavu došle su kao nusprodukt kaotičnog društveno-političkog stanja, nedostatka adekvatnog demokratskog i legislativnog nadzora nad cjelokupnim sustavom, te svakako i naslijeđem prijašnjeg sustava i načina funkcioniranja. U ovom dijelu ću navesti nekoliko primjera kako je služba u velikoj mjeri kršila demokratske principe i slobodu građana za čiju su sigurnost bili zaduženi. Zlouporabe uključuju neovlaštenu primjenu metoda i sredstava kojima se ograničavaju temeljna prava i slobode građana, zataškavanje kaznenih djela, otuđivanje i neovlašteno raspolaganje dokumentacijom, korištenje službe za političke obračune s neistomišljenicima te slučajeve otmica i fizičkog maltretiranja otetih osoba i uhićenika.¹⁶ (Žunec i Domišljanović, 2000: 76)

Najteža dokazana i sudski utvrđena zlouporaba ovlasti jest fizičko nasilje nad uhićenikom Šefikom Mujkićem od strane SZUP-a. Mujkić je bio optužen za agenturni rad za srpske obavještajne snage u Hrvatskoj i BiH. Ispitivanje Mujkića preraslo je u fizičko nasilje koje je rezultiralo teškim ozljedama koje su uzrokovale smrt. Dvojica djelatnika SZUP-a su prvotno osuđeni na kaznu zatvora od pet godina, a nakon što je Vrhovni sud ukinuo presudu, u ponovnom suđenju su dobili po 18 mjeseci. (Amnesty International, 1999. [<http://www.refworld.org/docid/45b9f35b2.html>] pristupljeno 28.8.2017.)

Tijekom suđenja Vinku Sindičiću za ubojstvo poznatog hrvatskog emigranta Brune Bušića, po izjavama više svjedoka, jedan je djelatnik SZUP-a, po nalogu tadašnjeg pomoćnika ministra unutarnjih poslova, rukovodio otmicom nekoliko osoba koji su trebali biti svjedoci u tom predmetu. Otet je bio i Blagoje Zelić, nekadašnji načelnik operative u splitskom centru Službe državne sigurnosti, koji je preko mjesec dana neovlašteno zadržan i ispitan u selu Urličići gdje je podvrgnut zlostavljanju koje je navodno uključivalo batinjanja, elektrošokove, prijetnje obitelji i sl. Visoku dužnosnik SIS-a podnio je privatnu tužbu protiv dvojice sporednih sudionika u otmici, no povukao ju je zbog pritiska s vrha. Također, šef SZUP-a je u svjedočenju o otmici naveo da je organizator otmice bio djelatnik SZUP-a, dok je jedan svjedok naveo da su izvršene i planirane otmice i više drugih ljudi. (Žunec i Domišljanović, 2000: 77) Povezano s navedenim ubojstvom i posljedičnom istragom ubojstva Brune Bušića jest i nestanak tridesetak dosjea iz arhive SZUP-a, koji nikada nisu pronađeni, niti se zna tko

¹⁶ Žunec i Domišljanović, 2000., str. 76

je osoba koja ih je uzela. Isto tako, praksa je u to vrijeme bila da osobe u vrhu HDZ-a imaju slobodan pristup arhivima SZUP-a, što je dovelo do nebrojenih nestanaka osjetljivih dokumenata ili su informacije u tim dokumentima služile za osobna razračunavanja s protivnicima. (Hudelist, 2017 [http://www.jutarnji.hr/globus/Globus-politika/kako-je-politicki-ociscen-drzavni-arhiv-hrvatski-drzavni-arhiv-prepun-je-rupa-koje-ni-novi-zakon-ne-moze-zakrpati/6394589/] pristupljeno 28.8.2017.)

Prvi dokaz o nezakonitom prisluškivanju je bio tijekom akcije Pastir – 900, koja se provodila prije posjeta pape Ivana Pavla II. 1994. godine. Dokumenti koji su procurili u medije pokazali su kako je SZUP prisluškivao „protivničke“ novinare, iako nisu predstavljali nikakvu prijetnju nacionalnoj sigurnosti. SZUP je na objavu tih informacija reagirao uhićenjem dvoje novinara. Po ovome je lako zaključiti da je akcija, osim osiguranja Svetog Oca, za sporedni cilj imala i praćenje novinara, dobivanje uvida u njihove kontakte i namjere. (Večernji List, 2004 [https://www.vecernji.hr/tajne-sobe-broj-16-801345] pristupljeno 28.8.2017.)

Također, poznat je i slučaj premlaćivanja koje je prošao Mile Dedaković – Jastreb, prvi zapovjednik obrane Vukovara. Glavni osumnjičeni za premlaćivanje su pripadnici SIS-a, a razlozi su dvojaki, po nekima je takav tretman dobio zbog sumnje u suradnju s KOS-om, po drugima zbog političkih veza koje je održavao s Dobroslavom Paragom koji se protivio tadašnjom vlasti. No, činjenica ostaje da su pripadnici SIS-a zlouporabili ovlasti koje su imali. (Kramarić, 2012: [http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/jastreb-je-bio-uvucen-u-rusenje-tudmana-no-udba-ni-danas-ne-da-vukovaru-da-spere-ljagu-73481/] pristupljeno 28.8.2017.)

Ovo su samo neki primjeri zlouporabe moći tijekom Domovinskog rata. Naravno, ovo su dokazani slučajevi, dok nedokazanih optužbi ima puno više. Nakon Domovinskog rata zlouporaba se povećala u svome obujmu i borbi protiv protivnika vladajuće stranke, HDZ-a. Argument da je bilo ratno stanje i da cilj opravdava sredstva, po mome mišljenju ovdje ne drži vodu, pošto je takav način funkcioniranja sustava opstao, a čak i bujao u poslijeratnoj Hrvatskoj, do reformi početkom 2000-ih. No, isto tako je bitno za napomenuti da je obavještajna zajednica korijene vukla iz sigurnosnih službi Jugoslavije i veliki dio djelatnika je obavještajno odgojen u tom sustavu i svakako je teško preko noći promijeniti modus operandi, no to nikako ne opravdava ove teške povrede demokratskog i liberalnog sustava i nevinih građana.

Zaključak

Republika Hrvatska prošla je kaotičan, turbulentan, nasilan, ali na kraju uspješan put do svoje samostalnosti i demokratskog poretka. Domovinski rat koji je razorio zemlju, zaustavio gospodarstvo i otežao tranziciju iz planske u kapitalističku privredu, je na kraju bio pobjednički, uz sve strahote koje su iz njega proizašle. Za pobjedu u ratu, bila ona vojne ili moralne prirode, veliku ulogu odigrala je sigurnosno-obavještajna zajednica, nastala iz pepela tadašnjeg sigurnosnog sustava RSUP-a Hrvatske. Jugoslavenski sustav sigurnosno-obavještajnih službi bio je oruđe autoritarnog sustava, odnosno „mač i štit u rukama Partije.“ (Akrap, 2010) Nastanak sigurnosno-obavještajnog aparata i njegov razvoj tijekom Domovinskog rata bio je određen komunističkim naslijeđem sigurnosnih službi Jugoslavije. Metode koje su te službe koristile bile su potpuno van normi demokratskog i liberalnog sustava pa se može reći da su bile stvorene po uzoru na druge komunističke sigurnosne službe. Nastanak sigurnosno-obavještajnih službi u okolnostima rata i otvorene agresije uparen s naslijeđem autoritarnog sistema i sigurnosnog sustava u njemu nije mogao proći bez kompleksnih strukturnih problema. Razvoj, u drugu ruku, je došao kao potreba za nadogradnjom obrambenog sustava cijele države, a samim time i sigurnosno-obavještajnog sustava. Koraci u razvoju su pokazali iste greške koje su napravljene u nastanku – nedostatak demokratizacije, netransparentnost i poštivanja osnovnih ljudskih prava civilnog stanovništva. No isto tako, sigurnosne službe su u razdoblju smanjenja intenziteta sukoba na području Republike Hrvatske postigle mnoge uspjehe. Među tim uspjesima su svakako efikasnija taktička obučenos operativaca, točniji izvještaji o neprijateljskim snagama i snažniji fokus na uspostavljanju odnosa sa stranim službama, ponajprije CIA-om.

U tom smislu, ne smije se zapostaviti uloga koju je sigurnosno-obavještajni sustav nosio tijekom Domovinskog rata. Osim vojne i političke agresije, Republika Hrvatska bila je izložena i vrlo intenzivnoj informacijskoj agresiji. Cijeli sigurnosno-obavještajni sustav morao se nositi sa srpskom informacijskom agresijom. Također treba napomenuti da je JNA imala (kako u vojnom, tako i u obavještajnom pogledu) puno veći financijski budžet, školovanije vodstvo i široku mrežu suradnika i agenata, no nije uspjela u izvršavanju informacijske agresije, što je svakako preslika poraza i na vojnom i političkom planu. Sve zadaće koje su se stavile pred obavještajne službe bile su izvršene izvrsno. Razbijena je mreža SDS-ovih suradnika u Republici Hrvatskoj, taktičke zadaće prije planiranja vojnih akcija bile su u velikoj većini slučajeva sjajno odrađene i dovele su do značajnih pobjeda, od kojih je

svakako najznačajnija Oluja. Tijekom faze planiranja Oluje, sigurnosno-obavještajne službe su svoj posao odradile besprijekorno, uz to su i povezale sigurnosni sustav sa stranim službama koje su također imale vitalan utjecaj na razvoj i konačnu pobjedu akcije Oluja.

Smatram da je rad dokazao početnu hipotezu. Razdoblje nedostatka demokratskog, parlamentarnog i građanskog nadzora i manjkave legislative u prvom desetljeću samostalne Republike Hrvatske jest nusprodukt rata i naslijeđa prijašnjeg režima. Iako ne mogu argumentirati da je kršenje demokratskih i liberalnih prava pojedinaca bilo na razini prijašnjeg režima, smatram da je do zlorabe sigurnosnog aparata svakako dolazilo. Republika Hrvatska u trenutku osamostaljivanja nije bila u situaciji da može graditi sigurnosni sustav na novim temeljima, pošto bi to značilo nepostojanje istog tijekom najteže agresije od strane okupatora. Kadrovi bivših sigurnosnih službi koji su prešli u sigurnosne službe samostalne Republike Hrvatske su bili naučeni na nedemokratsko postupanje u okviru bivšeg sistema i taj modus operandi su prenijeli i na sigurnosne službe Republike Hrvatske. No s druge strane, bili su naučeni na vođenje i obranu od informacijske agresije, što je izravno utjecalo na pobjedu i na tom polju tijekom Domovinskog rata. Mogu zaključiti da su uloga i djelovanje sigurnosnih službi tijekom Domovinskog rata bili od ključne važnosti za konačnu pobjedu i oslobođenje teritorija.

Nakon Domovinskog rata, nastavit će se era netransparentnosti i nedemokratskog načina rada. Početkom 2000-ih, promjenom vlasti dolazi i do snažnije potrebe za reformom sigurnosno-obavještajnog sustava, reforma je u svojim zadaćama bila uspješna i možemo reći da su današnje sigurnosno-obavještajne organizacije SOA i VSOA dobar primjer uređenih, transparentnih i funkcionalnih službi. Po Durmazu, primaran razlog reforme sigurnosnih službi jest demokratizacija političkih struktura, rezultat pritiska stanovništva Republike Hrvatske, a isto tako i NATO saveza i Europske unije. (Durmaz, 2013: 2)

LITERATURA

- Akrap, Gordan (2009.) „Informacijske strategije i oblikovanje javnoga znanja“ *National security and the future*, 10, 2
- Akrap, Gordan (2012) „Specijalni rat 1“, *Večernji List*, Zagreb
- Akrap, Gordan (2012) „Specijalni rat 2“, *Večernji List*, Zagreb
- Akrap, Gordan (2012) „Specijalni rat 3“, *Večernji List*, Zagreb
- Akrap, Gordan; Tuđman, Miroslav (2013.) „From totalitarian to democratic intelligence community – case of Croatia (1990-2014)“ *National security and the future*, 14, 2
- Akrap, Gordan (2010.) „Mač i štit u rukama partije – represivni sustav u funkciji oblikovanja korpusa javnoga znanja“ *National security and the future*, 11, 4
- Akrap, Gordan; Tuđman, Miroslav (2016.) „Construction and deconstruction of Croatian Intelligence Community (1990-2014)“ *Handbook of European Intelligence Culture*, Rowman & Littlefield Publishers, New York
- Akrap, Gordan; Tuđman, Miroslav (2016.) „Southeastern Europe (SEE) – intelligence and security services battlefield?“ *National Security and the future*, 17, 3
- Amnesty International, (1999.), „Croatia: Impunity following the death in custody of Sefik Mujkic“, (<http://www.refworld.org/docid/45b9f35b2.html>) pristupljeno 28.08.2017.
- Bilić, Ivan (2005.) „Priča o vremenu“ *National security and the future*, 6, 1-2.
- Bilić, Ivan (2005.) „Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske do 15. siječnja 1992.“ *National security and the future*, 6, 1-2
- Bogdan, U. (2014) „The fall of communism in Romania“ (<http://historyconflicts.com/the-fall-of-communism-in-romania/>) pristupljeno 28.08.2017.
- Central Intelligence Agency, „Bosnia, Intelligence, and the Clinton Presidency“ (<https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/bosnia-intelligence-and-clinton-presidency>) pristupljeno 28.08.2017..
- Cvrtila, Vlatko „Razvoj i nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj“ (http://www.dcaf.ch/content/download/104962/1617971/version/2/file/croatia_cro1.pdf) pristupljeno 28.08.2017.
- Deliso, Chris (2017) „Yugoslavia’s Very Secret Service“ *History Today* 67, 8
- Domović, Roman (2010.) „Inverzija istine - metoda ostvarivanja dominacije u javnom informacijskom prostoru“ *National security and the future*, 11, 2-3

Domović, Roman (2013.) „Autentičnost sintagme 200 obitelji“, *National security and the future*, 14, 2

Domović, Roman (2013.) „Prepolovljen broj Hrvata u Bosni i Hercegovini zbog hrvatske politike devedesetih – informacija ili dezinformacija?“ *National security and the future*, 14, 2

Durmaz, Mahmut (2013.) „Balancing effectiveness and transparency in intelligence community: A challenge for consolidating democracies“ *Journal of Defense Management*, 3,2

Global Security „State Security Service“ (<http://www.globalsecurity.org/military/world/serbia/sdb.htm>) pristupljeno 28.08.2017.

Hammond, Jeremy (2012) „The Lies that Led to the Iraq War and the Persistent Myth of ‘Intelligence Failure’“, *Foreign Policy* (<https://www.foreignpolicyjournal.com/2012/09/08/the-lies-that-led-to-the-iraq-war-and-the-persistent-myth-of-intelligence-failure/>) pristupljeno 28.08.2017..

Hudelist, Darko (2017) „Kako je politički očišćen Hrvatski državni arhiv“ (<http://www.jutarnji.hr/globus/Globus-politika/kako-je-politicki-ociscen-drzavni-arhiv-hrvatski-drzavni-arhiv-prepun-je-rupa-koje-ni-novi-zakon-ne-moze-zakrpati/6394589/>) pristupljeno 28.08.2017.

Kramarić, Damir (2012) „Jastreb je bio uvučen u rušenje Tuđmana, no UDBA ni danas ne da Vukovaru da spere ljagu“ (<http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/jastreb-je-bio-uvucen-u-rusenje-tudmana-no-udba-ni-danas-ne-da-vukovaru-da-spere-ljagu-73481/>) pristupljeno 28.08.2017.

Lopušina, Marko (1999.) „Tajne službe sveta“ *Narodna Knjiga – Alfa*, Beograd

Melman, Yossi (2015.) „Tied Up in the Rat Lines“ (<http://www.haaretz.com/print-edition/features/tied-up-in-the-rat-lines-1.62204>) pristupljeno 28.08.2017.

Memorandum Srpske Akademije Nauke i Umetnosti (1986.) (<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf>) pristupljeno 28.08.2017.

Nacional (2002) „Ministar obrane Jozo Radoš prouzročio novi skandal“ (<http://arhiva.nacional.hr/clanak/10089/ministar-obrane-jozo-rados-prouzrocio-novi-skandal>) pristupljeno 28.08.2017.

Office of the Historian „Fall of Communism in Eastern Europe, 1989“ (<https://history.state.gov/milestones/1989-1992/fall-of-communism>) pristupljeno 28.08.2017.

Pukanić, Ivo (2005.) „US Role in Storm“ (<https://cryptome.org/us-op-storm.htm>) pristupljeno 28.08.2017.

Radojčić, Radenko (2009.) „Izjava“ *National security and the future*, 10, 3-4

Ristić, Marija (2015) „The Dark History of Serbia’s Security Services“ (<http://www.balkaninsight.com/en/article/the-dark-history-of-serbia-s-security-services-12-15-2015>) pristupljeno 28.08.2017.

Schindler, John (2010.), „Doctor of Espionage: The Victims of UDBA“ *Sarajevo: Slobodna, Sarajevo*

Sebestyen, Victor (2011) „The K.G.B.’s Bathhouse Plot“ (<http://www.nytimes.com/2011/08/21/opinion/sunday/the-soviet-coup-that-failed.html>) pristupljeno 28.08.2017.

Sigurnosno-obavještajna Agencija „Uloga obavještajne zajednice u nastanku i borbi za očuvanje i neovisnost Republike Hrvatske“ (<https://www.soa.hr/hr/povijest/oz>) pristupljeno 28.08.2017.

Sigurnosno-obavještajna Agencija „Ured za nacionalnu sigurnost“ (<https://www.soa.hr/hr/povijest/uns/>) pristupljeno 28.08.2017.

Sigurnosno-obavještajna Agencija „Ured za zaštitu ustavnog poretka“ (<https://www.soa.hr/hr/povijest/uzup/>) pristupljeno 28.08.2017.

Sigurnosno-obavještajna Agencija „Služba za zaštitu ustavnog poretka“ (<https://www.soa.hr/hr/povijest/szup/>) pristupljeno 28.08.2017.

Sun Tzu „Umijeće Ratovanja“ *Mozaik Knjiga*, 2016, Zagreb

Tuđman, Miroslav (2000.) „The first five years of the Croatian Intelligence Service: 1993-1998“ *National security and the future*, 1, 2

Tuđman, Miroslav (2009.) "Informacijske operacije i mediji ili kako osigurati informacijsku superiornost“ *National security and the future*, 10, 3-4

Večernji List (2004) „Tajne sobe broj 16“ (<https://www.vecernji.hr/tajne-sobe-broj-16-801345>) pristupljeno 28.08.2017.

Volkov, Vladimir (2001.) „Dezinformacija (od Trojanskog konja do interneta)“ *Feljton Glasa Javnosti*, Beograd

Zakon o obrani, Narodne Novine 49/91, Zagreb

Zakon o unutarnjim poslovima, Narodne Novine 29/91, Zagreb

Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost, Narodne Novine 37/95, Zagreb

Žunec, Ozren; Domišljanović, Darko (2000.) „Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske“ *Jesenski i Turk*, Zagreb

Župa Blaženog Alojzija Stepinca „U ime naroda (Presuda kardinalu Stepincu)“ (<http://www.zupa-stepinac.org/sudjenje/105-blazeni-alojzije-stepinac/sudjenje/170-5-u-ime-naroda>) pristupljeno 28.08.2017.

SAŽETAK

Rad se bavi osnutkom, razvojem i djelovanjem obavještajnih službi tijekom Domovinskog rata. Cilj rada je ustanoviti kako su društveno-politički procesi na prostoru Europe, a posljedično i Jugoslavije, utjecali na nastanak Republike Hrvatske a analogno tome i sigurnosno-obavještajnog sustava. Također, potrebno je ući u srž sigurnosnog aparata bivšeg režima da bismo vidjeli kako je metodologija i način rada tih službi izravno utjecao na način rada službi u samostalnoj i demokratskoj Republici Hrvatskoj. Razvoj, potaknut smirenjem intenziteta sukoba i potrebe za strukturnim promjenama u sigurnosnom i obrambenom sustavu, nije urodio plodom. Vidjet ćemo kako se kroz pokušaj razvoja i nadgradnje sigurnosni sustav još dublje ukorijenio u nedemokratske vode i postao *de facto* stranačka policija tadašnjeg HDZ-a. Uloga koju je obavještajna zajednica odigrala tijekom Domovinskog rata ima dva lica. Prvo je strahovito teška borba protiv primarno srpske informacijske agresije, te obavještajni rad na terenu u svrhu taktičkog izvještavanja vrha Hrvatske vojske. Drugo lice, možda manje u opsegu, no ne i manje važno jest zloupotreba moći cijelog sigurnosnog aparata koji je doveo do nebrojenih kršenja demokratskih principa. Oba lica će detaljno obraditi i vidjeti koliko je u konačnici važna bila uloga obavještajne zajednice tijekom Domovinskog rata.

KLJUČNE RIJEČI: Domovinski rat, sigurnosni sustav, obavještajna zajednica, demokracija, agresija, informacijski rat

SUMMARY

This essay is focused on formation, development and the role of intelligence agencies during the Homeland war. The goal is to ascertain in what way did the sociopolitical processes in Europe, as well as Yugoslavia, impact the founding of Croatia and its intelligence and counter-intelligence system. It is vital to get into the heart of intelligence services of Yugoslavia to see how its methodology and *modus operandi* impacted the nature of intelligence services in democratic and sovereign Croatia. Development of intelligence apparatus, during the lower intensity warfare on the Croatian soil, didn't went as planned. The plan was to introduce structural changes in intelligence sector which, after badly thought out development, became even more rooted in undemocratic practices and became *de facto* police for the HDZ, political faction in charge during the Homeland war. The role intelligence community had during the war was in many ways positive, and negative in other. The positive

side is that it waged war against the information aggression against the enemies intelligence services, as well as tactical field work in supplying the informations to the heads of Croatian military services about the enemies position, their strength and numbers. The other side of the coin is the gross misuse of power in intelligence community which resulted in numerous violations of democratic principles on which Croatia was founded.

Keywords: Homeland war, intelligence system, intelligence community, democracy, aggression, information war